STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05071

TOYREH UN RELIGYON

H. Hirsh

Permanent preservation of this book was made possible
by Dr. Sanford & Sandra Cohen
in memory of
"Grandma" Raizel Epstein

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דת ודעת

(רעליגיאָן און וויסענשאַפט)

וויסענשאַפטליכע אַפּהאַנדלונג וועגען דער אידישער אמונה, פאַר אַלע קלאַסען אידען.

תורה און רעליגיאָן

באַגרינדעט אויף פאַרשידענע רעליגיעזע און פילאָזאָפישע ווערק, מיט מאָדערנער באַלייכטונג.

פון ב. צ.

אַרויסגעגעבען פון דער „נר תמיד" פּאַבלישינג קאָ.
ניו־יאָרק.

א פאר ווערטער צום לעזער.

א געוויסער דענקער האט אמאל געזאגט, אז מיט אפלייקענען די עקזיסטענץ אדער די גערעכטיגקייט פון עטוואס, ווערט יענער עטוואס ניט געענדערט דורך דעם.

מיט אפלייקענען די עקזיסטענץ פון דעם וועלט־בעשעפער שאפט מען איהם אבער ניט אפ, פונקט ווי מיט פערהייליגען אן אבערגלויבערישע נארישקייט ווערט זי ניט פערוואנדעלט ווערען דורך דעם אין א חכמה.

און מיט אפלייקענען די הימלישקייט און געטליכקייט פון דער אידישער תורה, קען ניט געענדערט ווערען דער פאקט, וואס זי איז דאס גראדע יא.

מיט ניט וועלען אנערקענען דעם פאקט פון השארת הנפש, ווערען דערמיט די נשמות פון די פערשטארבענע ניט פערניכטעט.

די מעהרסטע מאדערנע פריידענקער, זענען בלויז לייקענער און אפט זענען זיי סתם פערפיהרטע און אפגענארטע; זיי טראגען זיך ארום מיט פאלשע געדאנקען, מיינענדיג אז דאס איז ריינע אמת'דיגע פילאזאפי.

איהר מעגט ליעב האבען די פילאזאפען און דענקער, ווענען איהר בעטראכט אלס אייערע לעהרער און וועג־ווייזער. אבער דעם אמת מוזט איהר נאך שטארקער ליעב האבען!

און דער צוועק פון דיעזער און די נאכפאלגענדע בראשורען, איז צו בעפעסטיגען דעם אמת וועגען דער אידישער תורה און אמונה, איהר דארפט עס דעריבער לעזען; עס איז פאר אייך פון העכסטען אינטערעס אין לעבען.

דאס ליכט פון'ם אמת קען פערשטעלט ווערען, אבער ניט פערלאשען ווערען; עס לייכט, ווארימט און ברענט אייביג, אפילו ווען איהר אליין זעהט עס ניט; אייער בלינדקייט איז אבער אן אומגליק פאר אייך זעלבסט, ווייל איהר טאפט אין דער פינסטער און מוזט סוף כל סוף אומפאלען און זיך שאדען ברענגען.

אויב, פריינד לעזער, דיעזע בראשורע איז דיר געקומען צום האנד, זאלסטו זי ניט ארויסלאזען אומגעלעזען; זי קען מיינען א נייע ווענדונג אין דיין לעבען און אייביגען גליק פאר דיר דא אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט.

אויב דו האסט א זכות, וועט דיר דיעזע בראשורע צום האנד קומען און אויב דו האסט א צווייענדיגען זכות, וועסטו זי אויך איבערלעזען און דערזעהען דעם אמת!

דער פערפאסער.

דיאלאָג.

אונגלויביגער:

איך קען ניט גלויבען זאַכען געגען שכל,
איך קען ניט זאָגען טאָג אויף נאַכט,
אויף דיין אמונה מוז איך געב'ן א שמייכעל,
איך לאַך פון אַלע ראיות וואָס דו האָסט געבראַכט!

גלויביגער:

דיין שכל, ברודער, איז בעגרעניצט, זעהר שוואַך,
אָפט זעהסטו ניט די געגענשטאַנדען וועלכע זענען דאָ,
אָפט קענסטו ניט דערקענען גאָר א פּראָסטע זאַך,
אַבוואָהל דו זעהסט עס יעדען טאָג, איעדער שעה.
אָט, זאָג מיר נור, דו גרויסער רעל־ידיעה!
ווי הייסט די זאַך? (דו קענסט עס גוט און ווייסט עס אַקוראַט,)
דאָס איז א קליינע, בייסענדע און בייזע בריאה,
וואָס עסט אָהן שיעור און קיינמאָל ווערט זי זאַט;
איהר פּאַרציע שפּייז איז צעהן מאָל גרויס ווי זי אַליין און שווערער,
און אויב מען גיט איהר נור גענוג צום פרעסען,
דאַן קאָן זי לעבען טויזענד יאָהר און מעהרער,
פערבלייבענדיג אַ יונג אַ שעהן, גאָר פּראַכטפול, אונטערדעסען;
זי ווערט געבאָרען מאָמענטאַל, ווערט גרויס אין א סעקונדע,
און תיכף האָט זי קינדער אַלערליי:
זי וואַרפט זיי איינס נאָך איינס, אָפט שפּיציגע, אָפט רונדע
און שטאַרבט נאָכהער אין איין מאָמענט מיט זיי.
זי איז דער גרעסטער שונא פון דער וועלט,
זי טהוט אָן צרות, שוינט ניט קיינעם,
ס'איז אָבער שווער און ביטער ווען זי פעהלט,
ווייל זי איז אויך דער בעסטער פריינד פון יעדען איינעם.
און כאָטש ז'איז ניט קיין גייסט, נור פשוט פּראָסט א גוף,
דאָך קען מען זי בשום אופן ניט צוטהיילען, ניט צושניידען
און אימער נור אין יענעמס שוים זי האַלט־זיך־אויף,—
נעהם רייס זי אָפּ, דאַן קומט דער טוידט, זי קען איהם ניט פאַרמיידען.
נו זאָג מיר, גרויסער קענער, גרויסער ווייסער!
וואָס איז עס פאַר אזאַ מין זאַך דאָ אויף דער וועלט?
און מערקווירדיג! דען טאָמער טרעפסטו, ביזטו זיך אַליין דאַן סותר,
ערשט דאַן דערזעהסטו ווי דיר שכל פעהלט!

דעם ענטפער צו דיעזער רעטעניש, וועט דער לעזער אויסגעפינען נאָכדעם ווי ער וועט איבערלעזען די גאַנצע בראָשורע און אויב איינער טרעפט עס גלייך, וועט איהם אין דעם ענטפער קלאָהר ווערען, אַז דאָס איז דער בעסטער בעוויז ווי ווייניג שכל מיר פערמאָגען און ווי בערעכטיגט עס איז די אמונה וואָס מיר האָבען בקבלה פון גרעסערע און קליגערע מענשען ווי מיר אַליין זענען.

תורה און רעליגיאן.

יש חכמה בגוים—תאמין, יש
תורה בגוים—אל תאמין!
(מדרש איכה.)

וואס עס שטעקט אמאל אין א נאמען.

איינער פון די גרעסטע שווינדלען אדער טעות'ן, איז צו קלאסיפיצירען די אידישע תורה ואמונה צוזאמען מיט אלע אנדערע תורות ואמונות און צו בעטיטלען זיי אלעמען מיט דעם אלגעמיינעם נאמען „רעליגיאן".

דער דאזיגער שווינדעל אדער טעות ווערט זעהר אפט בעמערקט אויך אין דער מסחר־וועלט, וואו שווינדלערישע סוחרים זוכען צו אפנארען דערמיט אונערפאהרענע נארישע קונדען. אמאל לעגט מען אריין א ביליגע סחורה צווישען בעסערע, טהייערע סחורה אום צו מאכען אימעצען גלויבען, אז די ביליגע סחורה איז אויך א טהייערע און אמאל טהוט מען פערקעהרט, מען לעגט אריין א טהייערע סחורה צווישען ביליגע, כדי דורכצושמוגלען זי אלס ביליגע, ווי למשל עס טהוען די יעניגע, וועלכע ווילען גנב'ענען דעם גרעניץ־אפצאהל און אין אנדערע פעלע.

מיט דער אידישער תורה ווערט דער דאזיגער שווינדעל פראקטיצירט איןביידע פארמען; אמאל פערמישט מען זי מיט די ביליגע פאלשע תורות כדי צו מאכען דעם איינדרוק, אז יענע פאלשע תורות זענען פונקט אזוי גוט און הייליג ווי זי, די אידישע תורה, און אמאל טהוט מען דאס מיט דעם פערקעהרטען צוועק — צו צייגען, אז די אידישע תורה איז פונקט אזוי נישטיג און פאלש ווי אלע אנדערע ביליגע תורות.

אין ביידע פעלע העלפט מען זיך ארויס דורך דעם שווינדעל צו אנרופען אלע תורות מיט דעם אלגעמיינעם נאמען „רעליגיאן"; דערמיט ווערט גלייך בעהאלטען דער וויכטיגער פאקט, אז א געטליכע תורה איז פאראן, און קען נור זיין איינע, וועהרענד אלע אנדערע זענען בלויז מענשליכע תורות; עס ווערט געמאכט דער איינדרוק, אז אלע תורות זענען גלייכע יחסנים, אדער גלייכע ק נ א פ ע יחסנים; עס ווערט בעשאפען א בעגריף, אז עס האנדעלט זיך וועגען „מיין" רעליגיאן, „דיין" רעליגיאן און „יענעמס" רעליגיאן און נאטירליך איז דאן „מיין" רעליגיאן ניט ערגער ווי דיינע, אדער דיינע איז אזא שמאטע ווי מיינע, לויט ווי עס לוינט זיך דעם שווינדלער צו טענה'ן, אמאל אזוי און אמאל פערקעהרט.

אום צו בעהאלטען דעם פאקט, אז עס זענען פאראן עכטע דימענטען און אויך נאכגעמאכטע געשלייפטע שטיקלאך גלאז וועלכע קוקען אויס ווי דימענטען, אבער זיי זיינען דאס ניט, האבען די פעראינטערעסירטע גענומען רופען די ביידע סארטען מיט דעם פארעוועז אלגעמיינעם נאמען „שטיינדלאך" כאטש דער אונטערשייד צווישען א דימענט און א שטיקעל גלאז, איז ווי פון טאג צו נאכט און אן עקספערט קען עס אימער אויסגעפינען, נור דאס איז א מיטעל צו אפנארען דעם פראסטען עולם, וועלכער האט ניט קיין מבינות אין דעם ענין און ביי וועמען דער נאמען פון א זאך שפיעלט די גאנצע ראליע.

אונטער דעם פארעוועז נאמען „שטיינדלאך", קען דער שווינדלער פערקויפען צום עולם־גולם פראסטע שטיקלאך גלאז אלס עכטע דימענטען, ער דארף נור האבען ביי זיך אן איינציגען עכטען דימענט און דעמאנסטרירען זיינע מעלות; ער קען אויך דורכשמוגלען עכטע דימענטען אין קאסטום־הויז אלס פראסטע שטיקלאך גלאז, צייגענדיג דעם צאהל־בעאמטען א נאכגעמאכטען פראסטען שטיינדעל.

אונטער דעם נאמען „רעליגיאן" קען מען פערהייליגען יעדע פאלשע תורה אלס געטליכע ווערק, אנצייגענדיג אויף געוויסע עכט־געטליכע עלעמענטען פון דער אידישער אמת'ער תורה, און אונטער דעם זעלבען נאמען „רעליגיאן", קען מען צונישט מאכען די אידישע אמת'ע תורה, אנצייגענדיג די נישטיגקייט פון אלע אנדערע פאלשע תורות.

מענשליכע רעליגיאָנען און תורה מן השמים.

די צבו'עטסטווע פון די שווינדלער און די אידיאָטסטווע פון זייערע בלינדע נאָכפאָלגער בעשטעהט אין דעם, וואָס מען מישט צוזאַמען די מענשליכע רעליגיאָנען מיט דער געטליכער אידישער תורה; די קירכען און עבודה־זרה־טעמפּלען, מיט די אידישע שוהלען; די גלחים מיט די רבנים, און מען מאַכט דעם פאַלשען ליגנערישען איינדרוק, אַז דאָס אַלעס איז איינע און די זעלבע זאַך, נור פון פערשיעדענע רעליגיאָנען, כאָטש באמת איז דאָס א הימעלשרייענדער סקאַנדאַליעזער שווינדעל; די אידישע תורה איז צווישען אַלע אַנדערע רעליגיאָנען ווי א דימענט צווישען געשלייפטע שטיקלאך פראָסטע גלאָז און אויב מען זאָל זי נור אונטערזוכען בעזונדער, וועט תיכף דער שווינדעל ענטדעקט ווערען; מען וועט גלייך איינזעהען, אַז די אידישע תורה איז טאַקי א געטליכע, א תורה מן השמים, וועהרענד די אַלע פערשיעדענע רעליגיאָנען זענען די ווערק פון מענשליכע הענד און זיי זענען נור דערפאַר עהנליך צו דער אידישער תורה, ווייל זיי האָבען זי אין פיעלעס קאָפּירט און נאָכגעמאַכט, כדי זיי זאָלען אויבערפלעכליך אויסקוקען פונקט ווי זי.

די ניט־אידישע פערעהרער פון רעליגיאָן קענען ניט אָנצייגען, אַז זייער רעליגיאָן איז זיי געגעבען געוואָרען פון הימעל, ווי דאָס איז דער פאַל מיט דער אידישער תורה, און די געגנער פון רעליגיאָן קענען ניט אָנצייגען, אַז זייערע גענערישע פיילען האָבען אַמאָל אריינגעשאָסען אין דער אידישער תורה. אין דער ריכטיגקייט פון דעם צווייטען פאַל קען דערמאָהנט ווערען דאָס פאָלגענדע:

עס זענען למשל געווען גאַנץ אָנשטענדיגע און בעריהמטע ניט־אידישע דענקער, וועלכע זענען געוואָרען די בלוטיגסטע שונאים פון רעליגיאָן און זיי זענען דערצו געקומען שטודירענדיג די קירכע, די גלחים. די מאָנאַסטירען, דעם ברית חדשה, דעם וואַטיקאַן אין רוים און די רעאַקציאָנערע פינסטערע פּאָליטיק פון די פּאַבסטען מיט זייערע אינקוויזיציעס, שייטער־הויפענס און עהנליכעס; דיעזע דענקער זענען נאכהער אַרויסגעקומען מיט די אויפגעדעקטע פאַקטען און מיט א פייערדיגער פערדאַמונג געגען דער רעליגיאָן און איהרע פאָרשטעהער; זיי האָבען אויך פיעל קראַפט אַוועקגעלעגט אין אַרונטעררייסען דעם בעגריף פון א מענשען־גאָט און פון א געטליכער דריי־איינינקייט, נו האָבען זיי דען דערמיט כאָטש אָנגעריהרט אַן איינציגען אות פון דער אידישער תורה? האָבען זיי דען כאָטש מיט אַן איינציגען פאַקט אריינגעשאָסען אין דער אידישער שוהל, אָדער אין די אידישע רבנים?

רעדט דען אויך די אידישע תורה וועגען א מענשען־גאָט? האָט מען אַמאָל אפשר ענטדעקט אויך אין די אידישע שוהלען אַזא אויסגעלאַסענקייט, ווי אין מאַנכע קירכען, וואו „הייליגע" ברידער האָבען געזינדיגט מיט „הייליגע" שוועסטער און נאָכהער ערמאָרדעט די פרוכט פון זייער זינד און דאָס בעגראָבען אין קעלער אונטער'ן קירכע? האָבען דען די אויסגעדאַרטע, אויסגעהונגערטע אידישע רבנים אַמאָל אויך געצייגט סמנים פון בלוט־דורשטיגקייט ווי מאַנכע גייסטליכע ביי די אומות העולם?

וואָס אַנבעלאַנגט וויעדער די ניט־אידישע פערעהרער און אָנהענגער פון זייערע רעליגיאָנען, בעשטעהט זייער גאַנצער רעליגיעזער פערמעגענס פון א מענשליכען מאַראַל־קאָדעקס; יעדע רעליגיאָן באַשטעהט פון א סכום פילאָזאָפישאויסגעהאַלטענע און ניט־אויסגעהאַלטענע פאָרשריפטען, וועלכע זענען דורכאויס די ערפינדונג פון מענשליכען מאָרך און טאַקי דעריבער בייטען זיך די וועלט־רעליגיאָנען לויט דעם פראָגרעס פון דער מענשהייט און לויט דעם גייסטיגען צושטאַנד פון די פעלקער און פון די פערשיעדענע דורות; גאָר אַמאָל זענען געווען פערשיעדענע געצענדיענסט־רעליגיאָנען, נאכהער זענען געקומען די מעהר־אָנשטענדיגע רעליגיאָנען, קריסטענטהום, מאַכמעדאַנענטהום און בודהאַ'איזם,; איצט זענען שוין זאָגאַר פאַראַן קריסטליכע יוניטאַריער, וועלכע גלויבען אין איין גאָט, אָבער זייער אַלעמענס רעליגיעזער באַגאַזש בעשטעהט הויפּטזעכליך אין א צאָהל מאָראַלע פליכטען. וועלכעס האָט דעם צוועק צו אַרויסנעהמען דאָס שלעכטע פון'ם מענ־

ן, ווי למשל די פליכט צו ליעבען דעם צווייטען און עהנליכעס, איז דאָך דאָס ערשטענס אויך פאַראַן אין דער אידישער תורה און איז פון דאָרט קאָפּירט געוואָרען, אָדער עס האָט געקענט פון דאָרט קאָפּירט ווערען. ווייל די אידישע

תורה איז עלטער פון זיי, אבער אפילו ווען מיר זאלען זאגען, אז דאס ביסעל גוטע אין די וועלט־רעליגיאנען איז זייער אייגענס, ספּעציעל געשאפען צוליעב זיי דורך יעזוסען, מאכמעד'ן און בודהא'ן, אין גאנצען אהן דער הילף און דעם איינפלוס פון דער אידישער תורה, איז דאס אויך קיין גרויסע חריפות נים, נור דער געוועהנליכער רעזולטאט פון מענשליכען נאכדענקען און אינסטינקט; עס זע־נען פאראן גענצליך־ווילדע שבטים אויף דער וועלט, ביי וועמען עס הערשט אויך א היבש־הויכע מאראל בין אדם לחבירו און קיינעם וועט זיכער נים איינפאלען צו זאגען, אז יענע ווילדע האבען דאס בעקומען דורך א תורה מן השמים.

אלעס גוטעס וואס די מאדערנע אנשטענדיגע רעליגיאנען פערמאגען און דאס וואס איז אונבעשטרייטבאר זייער אייגענער אויפטהו, איז אזוי נאטירליך־מענש־ליך, אז דאס האט געקענט פארגעשריבען ווערען פון א קלוגען פילאזאף, פון א קעניג, אדער פון א פארלאמענט; אזוי אז ס'איז אבסאלוט ניטא קיין נויטווענ־דיגקייט צו בעהויפטען, אז זיי האבען דערצו געמוזט האבען א בארג סני מיט הימליש־געשריבענע לוחות פון גאט אליין, און דערמיט וואס דער גרינדער פון א רעליגיאן האט זיך ערקלעהרט, אדער ער איז פון אנדערע ערקלעהרט געווארען אלס נביא, צי אלס גאט'ס זוהן, און ער האט פערשפראכען זיינע אנהענגער דעם אייביגען גן־עדן, ווערט נאך נים זיין רעליגיאן קיין אמת'ע תורה מן השמים, זי קען העכסטענס בעטראכט ווערען אלס תורה פון א קלוגען און עהרליכען מענשען, וועלכער איז געטליך געזאנען.

די אמת'ע סמנים פון א געטליכער תורה.

אלס אמת'ע תורה מן השמים, קען נור בעטראכט ווערען יענע תורה, וועלכע ענטהאלט אויסער די פער־שטענדליכע מאראלע געזעצען, אויך אונבעוואוסטע און אונפערשטענדליכע געזעצען און ערקלעהרונגען; אויסער דעם דארף זי נאטיר־ליך נים זיין, אפילו בנוגע די מאראלע געזעצען, קיין נאכשלעפּעריין נאך אנדערע פריהעריגע תורות, נור זי דארף טאקי זיין די ערשטע און די טאן־געבעריין אין דיזער הינזיכט; זי דארף אויך ענטהאלטען אין זיך נבואה אויף דער צוקונפט, וואס זאל מיט דער צייט מקוים ווערען אויף אן אונבעשטרייטבארען אופן, און דיזע אלע סמנים, ווי אויך אייניגע אנדערע שטארקע סמנים, קען מען נור געפי־נען אין אונזער אידישער תורה, אזוי אז מען דארף זיין א בלינדער שוטה דאס נים צו זעהען, אדער א חכם להרע, נים צו וועלען דאס זעהען!

די געטליכקייט פון דער אידישער תורה צייגט זיך שוין ארויס אין איהר אויסערליכער פארמע, אין איהר ניט־פלאנמעסיגקייט, אזוי צו זאגען, ווייל אלע געטליכע ווערק צייכענען זיך אויס דערמיט. בלויז דער מענש, זייענדיג אליין א פלאנמעסיגע בריאה, מוז ארויסצייגען א געוויסע פלאנמעסיגקייט אין זיין יעדער פונג, אבער די געטליכע ווערק זענען קיינמאל נים פלאנמעסיג לויט אונזער בעגריף, אבוואהל זיי זענען פלאנמעסיג לויט דעם געטליכען בעגריף; די גאט־הייט שטעלט־אויף בערג, ציהט־אוים טייכען און טאהלען, אויסגעמישט, אהן א סימעטריע, אהן ארדנונג, אהן א גלייכער מאאס, נור אנגעווארפען ווילד און אזוי ווי צופעליג; דאס זעלבע איז מיט די קלימאטען, מיט די געוויקסען און מינעראַ־לען, מיט די פערשיעדענע פעלקער און ברואים און מיט די אלע געשיכטליכע פא־סירונגען; פאר אונז מענשען ערשיינט יעדע געטליכע ווערק אלס ניט פלאנמעסיג, נור ראדיא־מעסיג, פונקען־ווייז, אלעס ווי אהן א סדר לויט דעם כלל פון „אין מוקדם ומאוחר", און פונקט אזוי איז אויך די אידישע תורה, זי האט פון אלעס, מאדנע אנגעווארפען, אהן ארדנונג און דאך אזוי פראכטפול־שעהן און איג־האלטס־רייך.

איהר געפינט אין תורת משה ביאלאגי, (די לעהרע פון וועלט־באשאפונג) פי־לאזאפי, געשיכטע, געאגראפי, שטראף־רייד, טרייסט, ביאגראפי, פערגאנגענהייט, צוקונפט, ענטשטעהונג פון דעם מענשען, פון לענדער. פון פעלקער און פון דער גאנצער וועלט, געזעצליכקייט, מאראל, פאר'ן יחיד און פאר'ן שטאאט, היגיענע, דיעטע, פראזע, פאעזי, בעלעטריסטיק און נבואה, א ווירקליכער מיש־מאש און אויסגוס פון ראדיא־פונקען. סיי אין'ם אינהאלט און סיי אין דער שפראך, וואס אפילו בלויז נאכצומאכען אזא פארמע און סטיל, שרייבענדיג וועגען ענינים וואס זענען בעוואוסט, קען מען אויך נים, ובפרט נאך. אז די תורה טהוט דאס מיט

אונבעוואוסטע ענינים, בעשרייבענדיג אין איהר געטליכען סטיל אזעלכע אונבעוואוסטע זאכען ווי בריאת העולם, נבואה וועגען דער צוקונפט און אז. וו.

די אידישע תורה, זייענדיג א געטליכע, האט זי אויך גאנץ־אונפערשטענדליכע געזעצען, די אזוי־גערופענע „חוקים", געזעצען אהן א בעגרייפבארען טעם, ווי דער פערבאט צו קליידען זיך אין שעטנז, די מצוה צו טראגען ציצית, צו מל'ע זיין די קינדער, ניט צו אנצינדען קיין פייער אום שבת און עהנליכעס, אלץ אזעלכע זאכען, וואס קיין שום מוטער־מענש וואלט דאס ניט איינפאלען צו פעראָרדערען, נור בלויז אין א געטליכער תורה קען דאס געפונען ווערען, אבער דער גרעסטער און בעסטער בעוויז אויף דעם, איז די פאראויסגעזאגטע נביאות וואס מיר געפינען אין דער אידישער תורה.

ווען אלע וויסענשאפטס־לייט, רעליגיעזע פאטערס און אלע דיפלאמאטען פון דער וועלט צוזאמענגענומען, זאלען וועלען אויסגעפינען און פאראויסזאגען די צוקונפט פון אירגענד וועלכען פאלק פאר בלויז איינע הונדערט יאהר, קענען זיי דאס ניט פאר קיין פאל, וועהרענד תורת משה האט ריכטיג פאראויסגעזאגט די אידישע צוקונפט פאר אייביג און מיר האבען די וועלט־געשיכטע אלס עדות, אז יעדעס וואָרט פון דער נבואה ווערט מקוים.

זי האט אונז פאראויסגעזאגט דעם שרעקליכען גלות, דעם גרויזאמען קאמף פון אלע פעלקער געגען אונז, אונזער אייגענע עקשנות צו פערבלייבען אידען, די אונמעגליכקייט פון פערניכטען אונז גאר אין גאנצען, אונזער ענדליכע בעפרייאונג פון גלות און מיר זעהען איצט, אז די גרעסטע העלפט איז שוין פאלשטענדיג מקוים געווארען און דאס איבעריגע פאנגט שוין אויך אן צו פערווירקליכט ווערען.

וויטערע סמנים אויף תורה מן השמים.

די געטליכקייט פון דער אידישער תורה, צייגט זיך אויך ארוים אין די פאלגענדע סמנים:

א) אין יעדער מענשליכער רעליגיאן, געשאפען פון א מענשען, שפיעלט דער גרינדער איהרער די הויפט־ראָליע; יעזוס, מאכמעד און בודהא, ווערען אין זייערע רעליגיאנען אליין די פערגעטערטע; זיי ריידען כסדר און הויפטזעכליך וועגען זיך זעלבסט און פערשפרעכען פערזענליך אויפצופאסען אויף זייערע נאכפאלגער ביים לעבען און נאך'ן טוידט, אין גן עדן אויף יענער וועלט, וועהרענד משה רבינו איז ניט מעהר ווי א שליח, וועלכער ברענגט גאט'ס תורה און אליין פערשווינדעט ער אין'ם הינטערגרונד ווי אן איינפאכער בשר ודם, ניט איבערלאזענדיג אפילו זיין קבר פאר די נאכפאלגער, כדי מען זאל איהם ניט פערהייליגען, ווייל ס'איז באמת קיין נפקא מינה ניט ווער עס האט די תורה געבראכט, דער עיקר איז די תורה זעלבסט; איהר ברענגער רופט מען אפילו ניט מיט'ן נאמען „דער הייליגער", נור „אונזער לעהרער" — משה רבינו.

ב) יעדער רעליגיאן זוכט וואס מעהר גרים, וואס מעהר אנהענגער, מעהר לענדער און פעלקער, מעהר מאכט און איינפלוס; די רעליגיאן בעצוועקט צו פערשטארקערען איהרע טרעגער, צו דיענען דער ראסע, וועהרענד די אידישע תורה וויל ניט קיין גרים, זוכט ניט צו בעקעהרען אנדערע, זוכט ניט קיין מאכט און איינפלוס אויף אנדערע און זי איז ניט פאר דעם צוועק צו פערשטארקערען די אידישע ראסע, נור פערקעהרט, די אידישע ראסע איז צו דיענען און צו פערשטארקערען די תורה.

ג) דער פאקט וואס געגען דער אידישער תורה קעמפפט אזוי פערביטערט און אזוי אונאויפהערליך די גאנצע וועלט, אבוואהל מיר זענען גלות־מענשען און אינזער תורה איז סיי ווי סיי מאכטלאז, און זיכער ניט שעדליך פאר אימעצען. וואס ארט די וועלט, אז א הייפעלע רוהיגע אונבאוואפענטע מענשען, האבען זיך א בעזונדערע תורה און בעזונדערע צערעמאניעס, ובפרט נאך אז אונזער תורה איז געגוג גוט צו זיין פערהייליגט אפילו ביי אונזערע בעקעמפער; די זעלבע אידען־פערפאלגער קוויקען זיך דאך מיט אונזער תורה און נביאים, זינגען אונזער תהילים אין זייערע קירכען און זיי האבען אבסאלוט ניט וואס אויסצוזעצען געגען תורת משה, אבער פון דעסטוועגען פערפאלגען זיי אונז צוליעב איהר און חלש'ען אוועק, אז מיר זאלען זיך מיט זיי אויסמישען!

וואָרום איז דאָס אזוי?

דער תירוץ איז, אַז די שנאה שטאַמט פון קנאה; אונזערע פערפאָלגער פערשטעהען אַליין, אַז אונזער תורה שטעהט העכער פון אַלע רעליגיאָנען און אַז זי איז די גרעסטע קאָנקורענטין צו זייערע פאַלשע תורות, כאָטש מיר אַליין זוכען גאָרניט אימעצען צו בעאיינפלוסען צו אָננעהמען אונזער תורה; אונזערע בעקעמפער אַליין שעפּען אָהן אויפהער פון איהרע געטליכע קוואַלען און ווען זיי זאָל חלילה געלינגען אונז צו פערניכטען, וואָלטען זיי דאַן אַליין איבערגענומען אונזער תורה און שטאָלצירען מיט איהר, אָצונד אָבער פּאַסט עס זיי ניט; די מעכטיגע אומות העולם שעהמען זיך צוצוגעבען זייער טעות און שולד געגען אונז און זיי זענען אין דער לאַגע פון יענעם פערברעכער, וואָס נאָכדעם ווי ער האָט בעגאַנגען א מאָרד, מוז ער שוין בעגעהן מעהרערע מאָרדען אום צו ראַטעווען זיך פון געכאַפּט ווערען.

די גאַנצע וועלט אַלס עדות אַז די תורה איז געטליך.

ד.) די וועלט האָט באמת ניט קיין פּנים צו קוקען אונז אין די אויגען; זי האָט בעגנב'עט אונזער תורה רעכטס און לינקס; זי האָט זיך פון אונז געלערענט ווי צו ווערען ציוויליזירט; איהרע פיינסטע און בעסטע געזעלשאַפטליכע איינאָרדנונגען, ווי א טאָג רוה אין וואָך, קדושין און גיטין, די עשרת הדברות, פילאָזאָפי און מאָראַל און פיעלע אַנדערע גייסטיגע אוצרות, האָט זי גענומען פון אונזער תורה, און גלייכצייטיג אונז אַליין אימער געפייניגט און גערודפ'ט; דאָס אַלעס ווייסט זי און ניט־קענענדיג אָדער ניט־וועלענדיג גוט־מאַכען די עולה און מודה זיין איהר טעות, טרייבט זי איהר פערברעכען אַלץ ווייטער און טיעפער פערטויבענדיג איהר אייגענעם געוויסען מיט פאַלשע באָבע־מעשיות וועגען אידישע עולות; זי וויל זיך איינריידען אַז זי האָט רעכט און זוכט פּטור צו ווערען פון אונז גאָר אין גאַנצען, ווייל זי פיהלט אומרוהיג כל זמן מיר לעבען, וויסענדיג אַז מיר וועלען איהר כסדר דערמאָהנען איהרע זינד און פערשוואַרצען דאָס פּנים, און וואָס. נאָך ערגער, מורא האָבענדיג אַז די נביאות פון דער תורה זאָל ניט מקוים ווערען, ווייל דאַן איז דאָך א סוף און עק צו אַלע פאַלשע רעליגיאָנען און דער געקריוודעטער, פערהאַסטער איד, וועט גאָר ווערען דער האַר פון דער גאַנצער וועלט.

ווען די אומות העולם זאָלען ניט גלויבען אין דער געטליכקייט פון אונזער תורה און ניט מורא האָבען פאַר דער פערווירקליכונג פון איהר נביאות אויף אונז, וואָלט מען אונז צורוה געלאָזט ווי מען לאָזט צורוה די ציגיינער; מען וואָלט אונז בעטראַכט מיט א שמייכעל און אפשר געשפּאַסט פון אונז, אָבער קיינער וואָלט אונז מעהר ניט רודף'ן, ווייל נאָך אַלעמען זענען מיר דאָך טאַקי א גול און אַבסאָלוט קיין שום געפאַהר פאַר אימעצען, אויב עס זאָל אָראָפּפאַלען די אמת'דיגקייט פון אונזער תורה און די געטליכע נביאות, אַז מיר וועלען אַמאָל צוריק אויפלעבען.

די גאַנצע וועלט פיהלט אַלזאָ אינסטינקטיוו, אַז די אידישע תורה איז געטליך און די פעלקער זייענדיג נאַריש און פערדאָרבען, טהוען זיי טאַקי דאָס וואָס די תורה האָט פאָראויסגעזאָגט, זיי בעשטראָפען אונז מיט אַלע מכות פון דער תוכחה, און דאָס איז דער גרעסטער איבערצייגענדסטער פאַקט, אַז אונזער תורה איז געטליך, ווייל די גאַנצע וועלט האָט פאַר איהר מורא אינסטינקטיוו און זעהט זיך אין איהר ווי אין א שפּיגעל; די וועלט זעהט זיך איצט פּונקט אזוי ווי די אידישע תורה האָט איהר פאָראויסגעזאָגט; די וועלט וועט אונז אימער בעקעמפען און פּאָגראָמירען אויף דעם אונמענשליכסטען אופן, האָט די תורה פאָראויסגעזאָגט, און אזוי איז עס פּאַקטיש, טראָצדעם וואָס על פּי שכל וואָלט עס ניט בעדאַרפט זיין אזוי, ווייל מיר ברענגען יעדען לאַנד נוצען און מיר זענען פון די טרייעסטע בירגער איבעראַל.

די אמת'דיגקייט פון דער תורה.

ה.) מיר האָבען שוין אָנגעצייגט דעם פאַקט, אַז די אידישע תורה, זייענדיג א געטליכע, איז זי אַלל־זייטיג און זי נעמט אַרום בוכשטעבליך אַלעס וואָס דער יחיד און דער רבים בענויטיגט פאַר זייער גליק און עקזיסטענץ און זי ערקלעהרט אויך אַלע העכערע

פראגען פון דער וועלט-בעשאפונג און פון דעם מענשענ'ס צוועק אין לעבען.

די אלל-זייטיגקייט פון דער תורה זעהען מיר אין דעם, וואס זי בעגנוגענט זיך ניט מיט זאגען סתם „ לא תגנוב'', „לא תרצח'', נור זי צייגט אויך אן די פערשיעדענע שטראפען פאר פערשיעדענע גנבים און מערדער און ווי אזוי דער פראצעס געגען זיי דארף געפיהרט ווערען; וויפיעל עדות עס זענען נויטיג, ווי די ריכטער דארפען זיך אויפפיהרען, מיט איין ווארט, זי גיט דעם פולען קאדעקס פון געזעצען וועגען יעדען פערברעכען, און אזוי איז אויך ווען זי רעדט וועגען דער היגיענע פון שפייזען, זאגט זי ניט סתם, אז מען דארף עסען ריינע און נאר-האפטע שפייזען, נור זי צייגט אן א גענויעם און פינקטליכען צעטעל פון די כשרע און טריפה בהמות, עופות און חיות, פיש, היישעריג און שרצים; זי גיט אן די קלאהרסטע און שארפסטע סמנים פאר אונטערשיידען דאס גוטע פון דאס שעד-ליכע און פונקט אזוי איז זי קלאהר, דייטליך און אלל-אומפאסענד וועגען יעדער אנדער זאך וואס זי שרייבט פאר, און זי לאזט ניט דורך קיין איינציגען וויכטיגען לעבענס-פראבלעם, וועגען וועלכען זי זאל ניט פארשרייבען עטוואס, אזוי אז די מאראלע געזעצען וואס ריהרען אן דעם בין אדם לחבירו און וואס זיי זענען די הויפט-זאך פון יעדער מענשליכער רעליגיאן, פערנעהמען בלויז א קליין ווינקעלע אין דער אידישער תורה און ווייט ניט דעם וויכטיגסטען ווינקעלע.

דער פאקט איז דאביי, אז פון מאנכע גאנץ זייטיגע תורה-געזעצען, קען מען לערנען אויף דער אמת'דיגקייט פון איהר אין גאנצען; אזוי למשל ווייסען מיר איצט, אז די מאדערנע מעדיצינישע וויסענשאפט אנערקענט די שפייז-געזעצען פון תורת משה אלס וויסענשאפטליך קארעקט און וואונדערבאר-גוט אויך פאר דער איצטיגער צייט און מען קען זיך גארניט אפחדוש'ען פון וואנען האט עס משה געקענט דאמאלס ווויסען אזעלכע הויד-וויסענשאפטליכע מעדיצינישע סודות, ביי אונז דארף דאס אבער קיין קשיא ניט זיין, ווייל טאקי דערפון איז געדרונגען, אז תורת משה איז א תורה מן השמים.

מיר וועלען דא דערמאהנען א גוט-בעוואוסטען פאקט וועגען איינעם אזא חדוש. ריידענדיג וועגען די סמנים פון כשר'ע און טריפה בהמות, דערצעהלט אונז די תורה פערבייגעהענדיג, אז דריי סארטען בהמות ביי וועמען עס איז פאראן נור איינער פון די צוויי כשר'ע סמנים, (געשפאלטענע קלויען, אדער דאס מעלה-גירה'ן.) בעלאנגען זיי צו די טריפה סארטען און טאהרען ניט געגעסען ווערען; זייט יענער צייט ווען די תורה איז געגעבען געווארען, מיט קנאפע 35 הונדערט יאהר צוריק, זענען שוין ענטדעקט געווארען עטליכע נייע וועלט-טהיילען, מיט טויזענדע נייע עקזעמפליארען חיות ובהמות, וועגען וועלכע קיינער האט אמאל קיין אהנונג ניט געהאט און צווישען זיי אלעמען איז ניט געפונען געווארען קיין איינציגע פערטע בעשעפעניש מיט בלויז איינעם פון די צוויי סמנים; עס זענען געפונען געווארען נייע סארטען בהמות מ י ט ביידע סמנים און אויך א ה ן ביידע סמנים, אבער קיין איינציגע מיט בלויז איינעם פון די סמנים, דאס צייגט, אז דער געבער פון דער תורה האט געוואוסט דעם סוד הבריאה און אז אזעלכעס איז מעהר ניטא אויף דער וועלט אויסער די דריי דערמאהנטע עקזעמפליארען און עס וועט ניט זיין.

בלויז אן אמת'דיג-געטליכע תורה האט געקענט געבען מיט 3500 יאהר צו-ריק אזעלכע מען טאהר-ניטס און מען-מאגס, וואס די איצטיגע וויסענשאפט זאל עס מוזען בעשטעטיגען און דאס איז א סמן, אז אויך אלע אנדערע תורה-בעהויפ-טונגען זענען אמת און געטליך!

די אייביגע פרישקייט פון דער אידישער תורה.

ו.) נאך א סמן אויף דער געטליכקייט פון תורת משה, איז איהר אייביגע פרישקייט און דאס וואס זי ענדערט זיך ניט; די וועלט האט שוין געהאט פערשיעדענע רעליגיאנען און זיי אויסגעביטען אויף בעסערע און די בעסערע אויף נאך בעסערע און היינט צו טאג זענען שוין די לעצטע בעסטע געווארען אלט און אפגעלעבט און זיי האבען פערלארען זייער גאנצען גלאנץ; א מאדערנער מענש קען איצט מעהר ניט פערדייען די פילאזאפי פון א דריי-געריגער גאטהייט און פון א גן-עדן מיט זיבען ווייבער פאר יעדען גלויביגען פרומען, דאגעגען איז שוין די אידישע תורה עלטער פון די מאדערנע רעליגיאנען און קיין איינציגער אות

איז נאָך אין איהר ניט געענדערט געוואָרען; זי איז צאַפּלדיג־פריש און אינטע־רעסאַנט ווי זי וואָלט ערשט נעכטען געווען געשריבען, אַזוי איז די תורת משה, אַזוי זענען די נביאים און אַזוי איז די גאַנצע אידישע תורה־ליטעראַטור.

פּראָבירט לעזען אירגענד וועלכען וויסענשאַפטליכען בוך פון איינע הונדערט יאָהר צוריק און איהר וועט מוזען שמייכלען אויף די אַמאָליגע נאַרישקייטען און עכערליכקייטען, אָבער ווען איהר לעזט די אידישע תורה, מוזט איהר שטוינען פון איהר אינהאַלט; אַלעס אין איהר שמעקט אייך ווי פרישע פרוכט ערשט פון׳ם בוים; איהר קענט עס בענוצען און איהר בענוצט עס מיט דעם גרעסטען בענעפיט אין אייער מאָדערנעםריידען אָדער שרייבען; איהר קענט דערמיט בעלייכטען די לעצטע וועלט־פּאַסירונגען און אַליין בעלויכטען ווערען, טראָצדעם וואָס מען האָט די זעלבע תורה געבערענט אויף שייטער־הויפענס אַלס אַפּגעלעבטע נוצלאָזע זאַך, שוין מיט טויזענד יאָהר צוריק.

ווער, אויב ניט די גאָטהייט זעלבסט, האָט עס געקענט שאַפען אַזאַ אייביג־יונגע, אייביג־פרישע ווערק? דאָס קען נור די זעלבע גאָטהייט, וועלכע שאַפט אויך יעדען זומער א בענייעטע פרישע ערד מיט נייע פרישע בלומען. אַלעס וואָס מענשען שאַפען, ווערט צופוילט, פערשימעלט און צופאַלען; מענשליכע ווערק קענען פערבלייבען יונג און פריש בלויז א קורצע צייט, אָבער זיי מוזען ענדליך ווערען אָפּגעלעבט, אַלט און ווערטהלאָז, וועהרענד בלויז די געטליכע ווערק אַליין, זענען אייביג און אימער יונג און פריש!

די געטליכע ווערק קען מען אפילו דורך גוואַלד ניט אָפּשאַפען; איהר קענט אָפּשאַפען אַלע רעליגיאָנען און געפינען עטוואָס צו פערבייטען זיי, אָבער איהר קענט ניט אָפּשאַפען די אידישע תורה און איהרע עלעמענטען אין דער מענשלי־כער געזעלשאַפט; ערציהט אַן איינציגען דור, וואָס זאָל אין גאַנצען ניט וויסען פון דעם תורה־אינהאַלט און איהרע פּרינציפּען, וועט עס זיין א דור פון ווילדע מענשען, וועלכע וואָלטען ווידער איינפיהרען די שמוציגסטע געצענדיענסט ווי אין די צייטען פון פאַר׳ן דור המבול. די גאַנצע וועלט האָט זיך אָנגעשטרענגט צו פערניכטען די אידישע תורה און איהרע טרעגער, די אידען, און עס איז איהר ניט געלונגען, ווייל די אידישע תורה איז א געטליכע ווערק און איז אייביג, דער־פאַר עקזיסטירט זי אַזוי לאַנג און איבט נאָך אויס דעם גרעסטען איינפלוס אויף אַלע מענשען.

וואָרום אויך אַנדערע רעליגיאָנען האַלטען זיך.

איהר וועט אפשר זאָגען, אַז אויך מאַנכע אַנדערע רע־ליגיאָנען עקזיסטירען באַלד אַזוי פיעל צייט ווי די אידישע תורה, אָבער מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז קיין שום אַנדער רעליגיאָן, איז אַזוי פיעל ניט פערפאָלגט געוואָרען ווי די אי־דישע תורה און קיין שום אַנדער רעליגיאָן קען זיך ניט האַלטען אין אַזאַ פינ־סטערען גלות ווי די אידישע תורה; די עקזיסטירענדע רעליגיאָנען געפינען זיך אונטער׳ן שוץ פון פּאָליטישער אָדער טעריטאָריעלער זיכערהייט; די יעניגע רע־ליגיאָנען וועמעס טרעגער עס האָבען פערלאָרען די פּאָליטישע זעלבסט־שטענדיג־קייט און די אייגענע טעריטאָריע, ווי מיר אידען האָבען עס פערלאָרען, זענען זיי טאַקי פערשוואונדען; עס איז ניט קיין קונץ ווען א רעליגיעזע גרופּע זיצט רוהיג אויף איהר פּלאַץ און האַלט אַן איהר רעליגיע, א קונץ איז, ווען מיר אידען זענען צוזייהט און צושפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט און צאָהלען איבעראַל א בלוט־יגען פּרייז פאַר האַלטען זיך מיט אונזער תורה און דאָך האָבען מיר זי ניט אויפ־געגעבען און ניט אויסגעביטען אויף אַן אַנדערער.

די מעהרסטע רעליגיאָנען גיבען זייערע אָנהענגער אַלע אירדישע בענעפיטען, אַלע רעכטע און זיכערהייט, איז עס אַבסאָלוט קיין וואונדער ניט, אַז מען האַלט זיך מיט זיי, אָבער קיינער וועט ניט חושד זיין אונז אידען אין האַלטען די תורה צוליעב געוויסע בענעפיטען; פון דעם פּאָליטישען און געזעלשאַפטליכען שטאַנד־פּונקט האָט שוין אונז לאַנג געלוינט צוריק צו אָפּשאַקלען זיך פון דער תורה און ווערען „לייטען־גלייך“, אָבער ניט מיר ווילען דאָס טהון און ניט מיר קענען דאָס טהון, און דאָס איז טאַקי ווידער א בעוויז, אַז אונזער תורה איז א געטליכע, ווייל ווענען דעם האָט זי אונז אויך פאָראויסגעזאָגט פּינקטליך ווי דאָס פּאַסירט מיט אונז אין די גלות־יאָהרען; די גאָטהייט האָט אונז בפירוש געוואָרענט, אַז

מיר וועלן זיין אויף צרות און אַז מיר וועלן צייטנווייז פּרובירן אָפּטרייסלען זיך פֿון דער תורה מיט דער שטראָף צוזאַמען, נור דאָס וועט אונז קיינמאָל ניט געלינגען צוליעב איינציגע און פֿערשיעדענע אורזאַכען.

ס׳איז יעדנפֿאַלס ניטאָ קיין נאָך איינציגער פֿאַל אין דער וועלט, אַז א רעליגיאָן זאָל איבערלעבען אזוי פֿיעל בלוטיגע צרות פֿאַר אזוי פֿיעל יאָהר־הונדערטע און אַז זי זאָל נאָך עקזיסטירען און שפּיעלען אזאַ ראָליע אין דער וועלט, ווי דאָס איז דער פֿאַל מיט דער אידישער תורה; אַזעלכעס האָט נור געקענט פּאַסירען מיט א תורה מן השמים, אזוי ווי אונזערע!

די פֿאַלשע קלאַסיפֿיצירונג.

מיר מוזען אַלזאָ קומען צום שלוס, אַז ווען אימעצער רייסט אַרונטער די רעליגיאָן אין אַלגעמיין, מעג ער דאָס טהון אויף א גערעכטען אָדער אומגערעכטען אופֿן, האָט עס אַבסאָלוט ניט צו טהון מיט דער אידישער תורה, פּונקט ווי בשעת איינער זאָל צוקלאַפּען מיט א האַמער א צאָהל פֿאַלשע שטיינדלאַך און ציינגען דערמיט זייער ביליגקייט, וואָלט ער דערמיט ניט בעוויזען די ביליגקייט פֿון דעם אמת׳ן דימענט, ווייל זאָל ער אדרבה פּרובירען צו צוקלאַפּען א דימענט, וועט ער דאָס טאַקי ניט קענען!

די רעליגיאָנען קען מען טאַקי געוויסערמאַסען אַרונטעררייסען, ווייל זיי זענען מענשליכע ווערק און ווייל דאָס בעסטע אין זיי איז דער צוועק צו איינצוימען די חיה אין׳ם מענשען, בכדי ער זאָל ניט רויבען, ניט מאָרדען און בכלל ניט שטערען דער געזעלשאַפֿט צו לעבען אין רוה און זיכערהייט; די קלוגע און עהרליכע קענען הערויף טענה׳ען, אַז מען דאַרף גאָר ברענגען די מענשהייט צו אזאַ מדרגה פֿון יושר און עהרליכקייט, דורך בילדונג און געוועהנליכער אויפֿקלעהרונג און ניט דורך רעליגיאָן, וועלכע איז אָנגעפּיקעוועט מיט א סך „נאַרישקייטען“, אָבער ווען עס זאָל שוין געלינגען צו ערציהען אזאַ דור דעה, וועלכער זאָל פֿערשטעהן דעם גליק פֿון האָבען א ריינעם געוויסען או וועלכער זאָל צוליעב דעם זיך אויפֿפֿיהרען אָרענטליך און אַנשטענדיג און טאַקי באמת זיך מעהר ניט נויטיגען אין א רעליגיאָן וואָס זאָל איהם אָפּהאַלטען פֿון שלעכטס, וואָלט אַזאַ דור ערשט דאַמאָלס ווערען א קאַנדידאַט פֿאַר אָננעהמען די אידישע תורה, ווייל הויבענדיג זיך אויף דעם לייטער פֿון פֿילאָזאָפֿי, וויסענשאַפֿט און מאָראַל, וואָלט ער מוזען צוקומען צום געדאַנק פֿון אַן איין־גאָטהייט און דאַן וואָלט ער ביסלעכווייז איינזעהען, אַז ער איז עפּעס שולדיג צו דער איין־גאָטהייט, און דאַן וואָלט ער אויך איינזעהען, אַז די איין־גאָטהייט האָט די מענשען א תורה געגעבען און אַז דער תורה־בעגריף וועגען דעם מענשענס צוועק אין לעבען, איז א פֿיעל העכערער ווי ניט צו זיין קיין גנב און מערדער, און אַז ווען דער מענש וויל דערגרייכען א הויכע מדרגה, מוז ער אַנערקענען די פּרינציפּען פֿון כשר און טריף, פֿון טהרת המשפחה און עהנליכע תורה־געזעצען; מיט איין וואָרט, ער וואָלט דאַן אויסגעפֿינען, אַז די אידישע תורה איז גענצליך אַנדערש פֿון אַלע רעליגיאָנען און אַז זי האָט נור אויף אזוי פֿיעל שייכות צו זיי, אויף וויפֿיעל קלייניגקייטען זיי האָבען ביי איהר גענומען און זיך אויסגעפּוצט דערמיט.

די תורה קען דעריבער בשום אופֿן ניט קלאַסיפֿיצירט ווערען מיט די וועלט־רעליגיאָנען; זי איז דורכאויס געטליך, דירעקט מן השמים, ווייל די מענשען זענען נאָך אפילו ניט דערוואַקסען צו אָפּשאַצען איהר ריכטיגען ווערטה, שוין ניט־ריידענדיג וועגען זייער אונפֿעהיגקייט צו האָבען אַליין געקענט שאַפֿען אזאַ געטליכע ווערק; דאַגעגען זענען די רעליגיאָנען דורכאויס מענשליכע אַרבייט, בעגרינדעט אויף שכל און געדאַנקען־ספּעקולאַציע, אזוי ווי די וויסענשאַפֿט איז דאָס.

„יש חכמה בגוים, תאמין!“ אַז מען זאָגט אייך, דאָס די אומות העולם האָבען חכמה און שכל און קענען צוזאַמענשטיקעווען פֿערשיעדענע דאָגמעס און מאָראַל־געזעצען, מאַכענדיג דערפֿון א רעליגיאָן, מעגט איהר דאָס גלויבען, אָבער „יש תורה בגוים, אל תאמין!“ ווען מען זאָגט אייך, אַז די פֿעלקער פֿערמאָגען א תורה, זאָלט איהר דאָס ניט גלויבען, ווייל יעדנפֿאַלס האָט גאָט מעהר ווי אַן איינציגע תורה פֿאַר דער וועלט ניט געגעבען און די איינציגע וועלכע האָט אַלע סמנים פֿון געטליכקייט אין זיך, איז נור די אידישע תורה, די תורת משה.

די רעליגיאָנען זענען מענשליכע ווערק, און אויב איהר ווילט, מענשליכע חכמה, ווערהענד די אידישע תורה איז געטליך; זי איז א תורה מן השמים און דאָס קען מען זעהען סיי אין איהר אויסערליכער פאָרמע און וואונדערבאַרען סטיל, סיי אין איהר אַלל־זייטיגען אינהאַלט, סיי אין איהר איינענשאַפט צו קענען עקזיסטירען און דורכטראָגען איהרע טרעגער אונטער די אונמעגליכסטע אומשטענדען און הויפּטזעכליך אין איהרע פאָראויסגעזאָגטע נביאות, וועלכע ווערען פּינקטליך פערווירקליכט זייט יאָהר־טויזענדע אין אַלע עקען וועלט, אין אַלע דורות און מיט אַלע פאָראויסגעזאָגטע קלענסטע איינצעלהייטען.

קאפיטעל ב.

תורה שבעל פה.

אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו,
כבר נאמר למשה מסני. (ירושלמי פאה פ״ב.)

וואו ענדיגט זיך די געטליכע תורה?

ווען מיר קומען צו דעם בעשלוס, אז די אידישע תורה איז געטליך, מוז דאמאלס ארויפשווימען די פראגע, „וואו ענדיגט זיך די געטליכע תורה?״ ענדיגט זי זיך אין דער תורת משה, אדער ווערט זי פארטגעזעצט אין די נביאים, אין משנה, גמרא, מדרשים און אלערליי אנדערע ספרים, און אויב יא, איז וואו ענדיגט זי זיך? וואו הערט אויף די אידישע תורה צו זיין גאט׳ס ווערק און ווערט שוין פון דארטען מענשליך? אין וועלכען דור און מיט וועלכען ספר האט זיך די געטליכקייט פון אונזער תורה געענדיגט?

דער ענטפער דערויף איז„ דאס די געטליכע תורה ענדיגט זיך קיינמאל ניט, פונקט ווי אלע אנדערע געטליכע ווערק ענדיגען זיך ניט; פונקט ווי דער מענשליכער מין ענדיגט זיך ניט, ווי די אלע לעבעדיגע באשעפענישען און פלאנצען ענדיגען זיך ניט; די געטליכע תורה ענטהאלט אין זיך זריעה צום פארטפלאנצען זיך; זי גיט אימער ארויס נייע לומדי־תורה, וועלכע ברענגען אנדערע לומדי תורה און אלעס וואס ווערט פון יעדען בעל תורה געשאפען אין׳ם גייסט פון דער תורה, איז תורה מן השמים.

דאס איז אבער גערעדט געווארען נור אין׳ם פילאזאפישען זין; ווען א הייניגער רב גיט ארויס א פסק־דין באזירענדיג עס אויף דער תורה, הייסט דאס אויך הלכה למשה מסני, פונקט ווי אן אורטהייל פון א ציווילען ריכטער הייסט „געזעץ״, און אזוי איז ווען איינער רעדט אדער שרייבט וויסענשאפט, פילאזאפי אדער מאראל אין׳ם גייסט פון דער תורה, איז דאס געטליכע וויסענשאפט, געטליכע פילאזאפי און געטליכע מאראל, פאקטיש אבער איז פאראן א בעגרעניצטע מאאס פון דער תורה מן השמים, אזוי ווי ס׳איז פאראן א בעגרעניצטער געזעץ־קאדעקס ביי יעדער רעגיערונג, און ביי אונז אידען איז עס די תורה וואס משה רבינו האט געגעבען צו די אידען העלפט בכתב, און העלפט בעל פה, אדער קלאהר געזאגט, די פינף חומשים און די משנה.

נאטירליך זענען פאראן מענשען וועלכע גלויבען ניט אז די משנה איז אזוי געטליך ווי די **תורת משה**; די דאזיגע מענשען לייקענען אין דער הייליגקייט פון דער משנה און זיי בעהויפטען אז דאס איז די ארבייט פון שפעטערע אידישע רעליגיעזע פארשטעהער; אפט לאכען זיי פון אונז און פרעגען אונז מיט שפאט: „ווי קומט צו אייך די משנה? איהר האט דאך שוין אין תורת משה די גאנצע פרשים דערויף? **ווער האט דאס אלעס בעשאפען?** ווער האט זיי געגעבען די קדושה? צו וועלכען צוועק און ווארום זאלט איהר זיך האלטען געבונדען דערמיט?״

דאס זענען אבער נארישע פראגען וואס יעדער איינער וועלכער שטעלט זיי, בעווייזט דערמיט זיין אונוויסענהייט, נור איידער מיר ווילען דאס קלאהר מאכען און בעווייזען דעם טעות פון די פראגע־שטעלער, ווילען מיר אין קורצען ערקלערען וואס אזוינס איז די משנה לויט איהר פשוט׳ן אינהאלט.

וואס ענטהאלט די תורה שבל פה?

אויבערפלעכליך איז די משנה א געזעץ־בוך, איינגע־טהיילט אין זעקס טהיילען אדער בענדער, (וואס זי איז אינערליך און וואס זי בעדייטעט פאר אונז, וועט שפּע־טער ערקלעהרט ווערען).

אלזא די זעקס טהיילען משנה ענטהאלטען פאלגענדעס:

דער ערשטער באנד האט צו טהון מיט אגריקולטור, אין איהם ווערען פער־האנדעלט די געזעצען לויט וועלכע דער ערד־ארבייטער דארף זיך פיהרען, וואס און ווען ער מעג פלאנצען; אונטער וועלכע אומשטענדען ער מעג עס פלאנצען; ווי אזוי ער מוז זיינע פרוכטען און תבואות ארונטערנעהמען; ווי אזוי און וויי־פיעל ער דארף אפטהיילען פאר די כהנים, לוים און ארימע לייט און אין דיעזער טהייל געפינען זיך אויך די דינים ווי צו מאכען א ברכה אויף אלעס וואס מען געניסט דא פון דער נאטור.

דער צווייטער באנד ענטהאלט די געזעצען פון אונזערע ימים טובים און פון שבת און אלעס וואס האט צו טהון דערמיט.

דער דריטער באנד גיט זיך אפ מיט פרויען־רעכטע, ער בעהאנדעלט די גע־זעצען פון הייראטה, גט, כתובה און פון אלעס וואס האט צו טהון מיט די ציווילע און מאנכע רעליגיעזע געזעצען בנוגע דער בעציהונג צווישען מאן און פרוי.

דער פערטער באנד איז דער קאדעקס פון געזעצען פאר די ריכטער וועגען ציווילע און קרימינעלע פראצעסען אין זייער גאנצער אינערליכער פערשיעדענהייט, פון א ווערטערליכען אדער געשריבענעם קאנטראקט צווישען שותפים ביז טוידט־שטראף פאר געוויסע קרימינעלע פארברעכענס.

דער פינפטער באנד בעהאנדעלט אלע דינים וועגען די קרבנות און אויך וועגען שחיטה בפרט און כשרות בכלל.

דער זעקסטער באנד גיט זיך אפ מיט מעדיצין און היגיענע און ער שרייבט פאר די געזעצען פון האלטען ריין דעם קערפער און ווי צו קורירען געוויסע קראנק־הייטען; ווי דיזענפיקצירען מענשען און כלים נאכדעם ווי זיי ווערען ארויסגע־לאזען פון אונטער׳ן קאראנטין. לויט דעם אידישען דין געהט היגיענע פיעל וויי־טער ווי אין דער איצטיגער וויסענשאפט, ווייל ביי אונז אידען איז פאראן אזא זאך ווי טומאה און טהרה; ביי אידען, בשעת זיי געפינען זיך אויף דעם ארץ ישראל־באדען, ווערען מענשען און כלים אומריין, אזוי שנעל ווי זיי בעריהרען עטוואס אומרייינעס, אדער געפינען זיך אונטער איין דאך מיט, א טוידטען קער־פער פון אירגענד וועלכער בעשעפעניש; דיעזע אומריין־געווארענע מענשען און כלים מאכען אומריין אלעס און אלעמען מיט וועמען זיי קומען אין בעריהרונג. און די אלע אומריינע מענשען און זאכען מוזען דיזענפיקצירט ווערען און געוואשען ווערען איידער די טומאה ווערט ארויסגעטריבען פון זיי. דיעזער באנד פערהאנ־דעלט אויך די ריינקייט און אומריינקייט פון דער פרוי אין געוויסע צייטען, ווי דאס איז בעוואוסט צו יעדען אידען.

די קורצקייט פון דער משנה.

דיעזע זעקס בענדער און זייער אינהאלט, זענען אבער אזוי קורץ געפאסט אין אלעס, אז אין בעצוג צום פראקטישען לעבען קענען זיי בלויז בעטראכט ווערען ווי רויהער מאטע־ריאל פון וועלכען מיר דארפען ערשט פראדוצירען די נויטווענדיגע זאכען און אר־טיקלען.

פונקט ווי מיר האבען ניט אין דער נאטור קיין פארטיגע הייזער, מעבעל און קליידער, אדער קיין אויסגעבאקטע ברויט, בייגעל און טארט, נור מיר מוזען דאס אליין פראדוצירען פון רויהע מאטעריאלען אין דער נאטור, אזוי איז אויך אין דער משנה אנגעווארפען געווארען א בארג רויהע מאטעריאלען וואס אויב איהר ווייסט די נויטיגע געזעצען ווי צו בעגעהן זיך דערמיט, ווי דאס צו בויגען און קנייטשען, קענט איהר דערפון ארויסבעקומען אלעס וואס איהר ווילט, אלע וויס־סענשאפטען, אלע נאטור־געזעצען, אלעס וואס מאכט פאלקאם די געזעלשאפט און אלעס וואס איז נויטיג אום צו דערנעהנטערען דעם מענשען צו דער געטליכקייט.

און אט צוליעב דער געוואלדיגער קורצקייט אין דער משנה, זענען אויף איהר פערפאסט געווארען דריי און זעכציג גמרות פון תלמוד בבלי און כמעט נאך אמאל אזוי פיעל אין תלמוד ירושלמי און הונדערטע וואונדערבאר־שכל׳דיגע קאמענטא־

רען אויף זייביידען און טויזענדע ספרים אויף זיי אלעמען און די משנה ווארט ערשט אויף נייע פירושים, ווייל איהרע אוצרות זענען אונערשעפליך און אפשר בופציג פראצענט פון איהר, זענען נאך ניט ריכטיג ענטדעקט אזוי צו זאגען.

דאס איז אזוי ווייט ווי עס אנבעלאנגט דער אויסערליכקייט אדער אויבער־פלעכליכקייט פון דער משנה, ד. ה. דאס וואס מיר קענען זעהען מיט די אויגען, אבער וואס אנבעלאנגט איהר אינערליכקייט, איהר מהות אלס שאפונג, איהר טיעפער טראדיציאנעלער בעדייטונג, איז די משנה:

די אונגעשריבענע געזעצליכע תורה, וועלכע איז געגעבען געווארען צו משה'ן אין דער מדבר פאר די אידען און וועלכע מאכט אונז פאר דעם אויסדערוועהלטעסטען פאלק פון אלע פעלקער, ווי מיר וועלען דאס נאך בעווייזען.

און דא קעהרען מיר זיך אום צו די צווייפלער וועגען דער משנה און מיר וועלען בעווייזען ווי לעכערליך עס זענען די אויבענדערמאהנטע פראגע־שטעלער וועגען איהר געטליכקייט און הייליגקייט.

די משנה האבען מיר בקבלה.

ערשטענס, אויב מיר זענען מודה אין תורת משה און ווילען מקיים זיין אלץ וואס אין איהר שטעהט, (די געטליכקייט פון תורת משה איז דאך שוין בעוויזען געווארען אין אונ־יער ערשטען קאפיטעל!) מוזען מיר אויך אויספאלגען אלעס וואס די חכמי־המשנה הייסען אונז טהון, ווייל טאקי דורך זייערע הענט האבען מיר דאך בעקו־מען די תורת משה זעלבסט; זיי אליין האבען אונז איבערגעגעבען משה'ס תורה און זיי טאקי האבען אונז אויך איבערגעגעבען דעם קרי וכתיב, די מסורה, די נקודות פון דער תורה און אויך די ערקלעהרונגען ווי צו אויספיהרען די מצות, דאביי ערקלעהרען זיי, אז דאס אלעס האבען זיי בקבלה פון משה רבינו, טא ווי אזוי קענען מיר זיי גלויבען א העלפט און די צווייטע העלפט לייקענען? אויב מיר זאלען זיי חושד זיין, אז אפשר האבען זיי א געוויסע ערקלעהרונג אויסגע־טראכט פון זייער אייגענעם קאפ, דארפען מיר דאך זיי אויך חושד זיין, טאמער האבען זיי אין דער תורה גופא צוגעשטעלט עפעס, אדער ארונטער גענומען עפעס און דאן פאלט דאך איין די גאנצע פעסטונג פון תורת משה גופא!

צווייטענס, געפינען מיר טאקי אין תורת משה א קלאהרע אנדייטונג אויף דער תורה שבעל פה; משה זאגט אונז אין איין פלאץ (דברים א. ט'ו) „און איך האב גענומען די עלטסטע פון אייערע שבטים און איך האב זיי אנגעזאגט ווי איהר זאלט זיך אין אלעס אויפפיהרען און טהון". הייסט דאך עס, אז ער האט זיי איבערגעגעבען א געוויסע תורה שבעל פה, נור ער זאגט דארטען ניט אין וואס די תורה איז בעשטאנען; אין א צווייטען פלאץ זאגט ער ווידער, (דברים י'ז, ח'.) „ווען פון דיר וועט פערבארגען זיין אירגענד וועלכע געזעץ־פראגע זאלסטו קומען צו די כהנים ולוים און צו דעם שופט וועלכע וועלען זיך געפינען אין יענער צייט, און דו זאלסט טהון ווי זיי וועלען דיר זאגען און זאלסט היטען אלעס וואס זיי וועלען דיך לערנען". נו זעהט מען דאך אז די שופטים, כהנים ולוים האבען גע־האט עפעס צו לערנען מיט'ן פאלק אויסער דעם וואס געפינט זיך אין דער תורה, טא וואס־זשע האט עס געקענט זיין אויב ניט די ערקלעהרונגען אויף די מצות, די תורה שבעל פה אונזערע?

און דריטענס איז עס פשוט אונמעגליך צו מקיים זיין די מצות פון דער תורת משה אהן די ערקלעהרונגען דערויף וואס מיר האבען בקבלה פון משה רבינו'ס צייט; און ס'איז דאך אונמעגליך, אז אין די פערציג יאהר וואס די אידען זענען געזעסען מיט משה'ן אין דער מדבר, זאלען ניט געווען פארקומען ביי זיי פער־שיעדענע שאלות וועגען יעדער מצוה אויף וועלכע משה האט געדארפט געבען אן ענטשיידונג; אין געוויסע פעלע האט משה געדארפט אנפרעגען ביי גאט אליין ווי צו ענטשיידען א דין, ווי עס ווערט דערצעהלט וועגען אזעלכע פעלע ביי דעם דין פון פסח שני, ביי דעם נוקב את השם, ביים מקושש עצים און וועגען דעם ירושה־דין פון די בנות צלפחד.

מיר וועלען דא ברענגען וועגען דיעזען עניין אן אויסצוג פון א געוויסער

טער ווערק וועלכע וועט ווארפען א ליכט אויף דער אויבענדערמאהנטער בעהויפטונג.

„עס איז געווען די געטליכע חכמה צו געבען א תורה וואס ענטהאלט בלויז קורצע כללים און פונדאמענטען, אויף וועלכע די חכמים פון יעדען דור זאלען קענען בויען לויט'ן פלאץ און לויט דער צייט, די גרעסטע בנינים, ווייל אויב עס זאל געווען אריינגעבען אין דער תורה, אלץ וואס מען האט שפעטער ארויסגעבראכט פון איהר, סיי אין תורה־זאכען, סיי אין ציווילער געזעצליכקייט און סיי אין וויסענשאפט, וואס פאדערט זיך אפט אין צוזאמענהאנג מיט דער תורה, ווי די פילאזאפי פון איין־גאטהייט, די אונשטערבליכקייט פון דער נשמה, די חכמת העיבור צו שאפען דעם לוח און עהנליכעס, וואלט די תורת משה גדארפט זיין אזוי גרויס, אז מען וואלט מוזען האבען עטליכע טויזענד קעמלען צו פיהרען זי, און דערפון איז געדרונגען, אז צוזאמען מיט דער תורה, האט משה אויך בעקומען א תורה שבעל פה מיט געוויסע כללים ווי אזוי צו ארויסנעהמען פון דער תורה שבכתב אלעס וואס וועט אין איהר געזוכט ווערען.

מיר נעהמען צום ביישפיעל די מצות מילה, וועגען וועלכער די תורה זאגט בקצור, אז מען דארף יעדען זכר מל'ע זיין אין דעם אכטען טאג נאך זיין געבורט; עס איז אבער אן אונמעגליכקייט פאר אירגענד וועלכען שופט צו לערנען דיעזען דין אזוי בקצור צום פאלק, ווייל עס וועלען תיכף געבארען ווערען א סך קשיות אין בעצוג צו דעם דין, ווי למשל, ווי אזוי. איז מען מל? מיט וואס איז מען מל? ביז וואנען איז מען מל? וואס זאל מען טהון מיט אזא קינד וואס ווערט געבארען א גע'מל'עטער? וואס זאל מען טהון מיט א ברית וואס פאלט אויס אום שבת? וואס זאל מען טהון מיט א קינד וואס איז קראנק? וואס זאל טהון א פאטער מיט א קינד ווען זיינע פריהעריגע קינדער זענען געשטארבען פון דער זעלבער אפעראציע? און עהנליכע צעהנדליגע פראגעס וועלכע קענען פאסירען בלויז ביי דיעזער איינציגער מצוה און דאס זעלבע ביי יעדער אנדער מצוה, טא ווי אזוי קענען מיר דענקען אז אין א משך פון פערציג יאהר נאך מתן תורה, וואס די כהנים און שופטים זענען כסדר ניט אפגעטראטען פון משה'ן און וואס זיי האבען איהם זיכער געפרעגט פערשיעדענע שאלות וועגען די ערקלעהרונגען אויף אלערליי מצות, זאל ביי זיי ניט געווען פערבלייבען אין האנד א געוויסע צאהל אזעלכע ערקלעהרונגען און וועלכע זיי האבען שפעטער איבערגעגעבען צו זייערע נאכפאלגער בקבלה פאר אלע צוקונפטיגע דורות?

פיעלע מאל געפינען מיר אין דער תורה געבאטען וועלכע ענטהאלטען אין זיך אין צוויי דריי ווערטער א גאנצען געזעץ־בוך, און וואס ביי אנדערע פעלקער האט מען וועגען דעם אויך געמוזט פערפאסען גאנצע ווערק. נעהמט די געזעצען פון קויפען און פערקויפען, לייהען געלד, געבען א שבועה, אדער די געזעצען וועגען שבת, יום טוב, קרבנות, אדער מעדיצינישע געזעצען, ווי כשרות, פאמיליען־לעבען און דאס גלייכען, ווי אזוי וואלטען מיר געקענט געפינען אונזערע הענט און פיס אין די אלע איינצעלהייטען פון דיעזע געזעצען, ווען ניט די תורה שבעל־פה, די פיעלע ערקלעהרונגען וואס די חכמי התלמוד האבען געהאט בקבלה דור נאך דור און ווען ניט די כללים וואס משה רבינו האט א בערגעגעבען אויף צו וועגען און מעסטען יעדען דין לויט פערגלייכונג, (גזרה שוה) אפלערנען א ביישפיעל פון א שווערער זאך אויף א לייכטערער, (קל וחומר.) און די אנדערע עלף כללים פון די בעוואוסטע שלשה עשר מדות שהתורה נדרשת בהם?".

ווארום די תורה שבעל פה איז געווארען א תורה שבכתב.

דערפון איז צו זעהן קלאהר, אז ביי די עלטסטע פון אונזער פאלק האט זיך געפונען בקבלה זייט די צייטען פון משה רבינו א צאהל געזעצע און תקנות, וועלכע זענען פראקטיצירט געווארען אין דעם אידישען לאנד און וועלכע האבען זיך גערופען מיט דעם נאמען משניות, אדער הלכות. דער נאמען „הלכות" בעדייטעט אין דער תלמודישער שפראך דאס זעלבע ווי „הליכות", נעמליך: „אנגבארע" אדער „געברויכבארע", דאס הייסט, זאכען וועלכע זענען געווען אין אומגאנג ביים פאלק זייט אלטע צייטען און פיעלע מאל זעהט זיך עס פון דער משנה זעלבסט, ווי צום ביישפיעל אין דעם אנפאנג פון משניות, וואו עס זאגט זיך: „ווען איז די צייט צו לייענען קריאת שמע אין אווענד? — ווען די כהנים

קומען אריין צו עסען זייער תרומה". די משנה זאָגט אַלזאָ ניט, אַז יעדער איד איז מחויב צו לייענען קריאת שמע, וואָס דאָס וואָלט געהייסען, אַז מען האָט דאָ צו טהון מיט עפּעס א נייעם געזעץ, נור עס רעדט זיך ווי וועגען א זאַך וואָס אַלע טהוען דאָס שוין סיי ווי סיי, נור די משנה זוכט צו פעסטשטעלען די ריכטיגע שטונדע, ווען ס'איז נויטווענדיג צו לייענען די קריאת שמע.

ווען די הלכות זאָלען ניט געווען זיין אין אומגאַנג ביים אידישען פאָלק, פון די אַלטע צייטען, איז דאָס פּשוט אַן אונמעגליכקייט צו גלויבען, אַז עס זאָל ניט געווען ענטשטעהן א גרויסער קאַמף געגען די חכמי המשנה פאַר זייער וועלען איינפיהרען נייע פאַראַנדקעס; מען וואָלט זיי דאָך געשטאָכען די אויגען און זיי געפרעגט א קשיא, סטייטש? ערשט נעכטען האָבען מיר געגעסען פלייש אָהן שחיטה און היינט איז ביי אייך געבאָרען געוואָרען א נייע געזעץ צו דאַרפען עסען דוקא על פּי דיני שחיטה? ערשט נעכטען האָבען מיר גאָרנישט געוואוסט פון דאַווענען מיט תפילין און היינט פערלאַנגט איהר עס?" און אַזוי וואָלט מען פּראָטעסטירען געגען יעדען נייעם געבאָט, אַזוי ווי קרח האָט אַמאָל פּראָטעסטירט געגען משה'ס נייע געבאָטען; עס איז אָבער קלאָהר צו יעדען איינעם וועלכער איז בעקאַנט מיט דער אידישער געשיכטע, אַז סיי די צדוקים, סיי די שומרונים, סיי די קאַראַאימען און אויך אַלע אַנדערע אידישע סעקטען, וועלכע זענען געווען פערשפּרייט אין פיעלע ווייטע פּלעצער אַרום ארץ ישראל, האָבען אַלע מודה געווען אין די עיקרים פון די פערשיעדענע דינים, מען האָט בלויז ניט געקענט איינשטימען וועגען די זייטיגע קלייניגקייטען, און אפילו די קאַראַאימען האָבען אויך א תורה שבעל פּה, זייער „ספר המצות" וועלכער ענטהאַלט טאַקי די מעהרסטע הלכות פון משניות, נור אַביסעל פערענדערט, לויט זייער אייגענעם געשמאַק.

לויט די גאונים, ר' סעדיה, ר' האי און אַנדערע, איז עס געווען אַזאַ תקנה פון משה רבינו זעלבסט, ניט צו ערלויבען די אידען בכתב דאָס וואָס האָט געזאָלט פערבלייבען בעל פּה; ער האָט מורא געהאַט, אַז מען זאָל מיט דער צייט ניט צוזאַמענמישען אין איין ספר דעם טעקסט פון דער תורה גופא מיט די קאָמענטאַרען אויף איהר, אַזוי אַז נאַכהער זאָל מען ניט וויסען דעם אונטערשייד צווישען די ביידע תורות, די געשריבענע, דער עיקר, און די ערקלעהרונגען אויף איהר, דער טפל; ער האָט בלויז ערלויבט צו די מלכים, כהנים און אַנדערע עלטסטע פון פאָלק צו פערשרייבען די תורה שבעל פּה און דערפאַר טאַקי רופט זיך די תורה שבעל־פּה „דברי סופרים", אָדער „דברי חכמים", ווייל נור די סופרים וחכמים האָבען דאָס ביי זיך געמעגט האַלטען בכתב; נאַכהער איז דאָס איבערגעגאַנגען פון איין דור צום צווייטען, פון איין ישיבה צו דער צווייטער, פון איין סנהדרין צו דער צווייטער, ביז רבינו הקדוש, וועלכער האָט איינגעזעהען, אַז די אידען צושפּרייטען זיך אין אַלע גלות־לענדער און די תורה שבעל פּה קען פּשוט פערגעסען ווערען, צוליעב די פיעלע גזירות אויף אידען, האָט ער צוזאַמענגענומען אַלע הלכות און זיי אויפגעשריבען אין באַזונדערע ווערק, שפּעטער זענען געקומען די תלמידים פון דעם נעקסטען דור און זיך גענומען ערקלעהרען די משנה אויף פערשיעדענע אופנים, און צוליעב איהר גוואַלדיגען קיצור הלשון, איז ביי זיי נאַטירליך געבוירען געוואָרען א מאַסע פראַגען, אַנטוואָרטען און דיסקוסיאָנען, וועלכע זענען שפּעטער פערשריבען געוואָרען אין איין זאַמלונג אונטער'ן נאָמען גמרא.

די אַלע גזירות און תקנות פון די בעלי התלמוד זענען נאַכהער אָנגענומען געוואָרען ביי אַלע אידען, ווייל דאָס גאַנצע פאָלק האָט דערויף מסכים געווען און אַזוי איז עס געוואָרען די נאַציאָנאַלע אידישע תורה, די אַלטע טראַדיציאָנעלע תורה, וועלכע איז אין איהרע הויפּט־פּונקטען געקומען צו אונז בקבלה דור נאָך דור פון דעם גרויסען אידישען געזעצגעבער און געטליכען מאַן, משה רבינו."

די משנה אַלס שאַפונג.

די אָריגינעלע געטליכע תורה בעשטעהט אַלזאָ גלייכוויז אי פון דער תורת משה, אי פון דער משנה און ביידע צוזאַמען זענען ניט קיין שאַפונג פון א יחיד און ניט קיין שאַפונג פון א גאַנץ פאָלק, נור א געטליכע מתנה צו אונזער פאָלק. ביידע צוזאַמען שטעלען צונויף דעם לעבענס־בוך פאַר'ן פּרט און פאַר'ן כלל: זיי זענען די געטליכע ענציקלאָפּעדיע פאַר רעליגיאָז און וויסענשאַפט, די געזעצע צווישען מענש און

גאָט און צווישן מענש און מענש; די כּללים ווי דער יחיד זאָל זיך פֿיהרען און ווי דער רבים זאָל זיך פֿיהרען.

די משנה קען מיט רעכט אָנגערופֿען ווערען „מאַשינע", ווייל דאָס איז אַזאַ סאָרט מאַשינע, וואָס אויבֿ איהר לעגט אין איהר אַריין פֿון איין זייט אַ מענשען, נעהמט אַרויס פֿון דער צווייטער זייט אַ איד, און אויבֿ איהר לעגט אין איהר אַריין אַ מדינה מענשען, נעהמט אַרויס פֿון דער צווייטער זייט אַ אידיש פֿאָלק און אַ אידישע מדינה, אָבער נאָך אַ מין פֿאָלק און אַ מין מדינה! אַ פֿאָלק וואָס איז העכסט אָריגינעל, אַ מדינה וואָס איז איינציג אין איהר מין; אַן אָריגינעלעס פֿאָלק, אַן אָריגינעלע מדינה, אָריגינעלע געזעצען, אָריגינעלע מנהגים אָריגינעלע ימים טובים, אַן אָריגינעלע רעליגיאָן, אָריגינעלע פֿיהרונגען, אַן אָריגינעלע מאָראַל, אַן אָריגינעלער גלויבען אין גאָט, אַן אָריגינעלע קולטור, אַן אָריגינעלעס לעבען, אַזוי אַז דאָס אָריגינעלע פֿאָלק דאַרף שוין ניט נעהמען בּיי קיין שום אַנדער פֿאָלק אירגענד וועלכע זאַך, אויסער אַ שבּת־גוי.

און אויבֿ עס געפֿינען זיך אין אונזער משנה געוויסע זאַכען, וועלכע זענען פֿאַר אונז אונפֿאַרשטענדליך און וועלכע געפֿינען זיך ניט אין תורת משה, אָדער ניט מיט אַזוי פֿיעל איינצעלהייטען, פֿערשיעדענע חומרות, שוועריגקייטען, ווי בּיי די דינים פֿון שבּת, תּפילין און אַזוי ווייטער, טאָהרען מיר ניט זאָגען, אַז דאָס אַלעס טויג ניט און איז איבּעריג, נור מיר מוזען מודה זיין אין אונזער אייגענעם קורצען שכל און איינזעהען, אַז מיר פֿערשטעהען דאָס ניט, עס איז אַ פֿאַקט, אַז אונזערע חכמי המשנה האָבֿען געהאַט קבּלה און געוואוסט אַ סך זאַכען דירעקט פֿון משה רבּינו וואָס ער האָט עס בּעקומען פֿון הימעל זעלבּסט, ווייל אַנדערש קען מען בּשום אופֿן ניט ערקלעהרען פֿון וואַנען זיי האָבֿען געוואוסט אַזוי פֿיעל טיעפֿע נאַטור־סודות, וואָס אפֿילו די היינטיגע וויסענשאַפֿט איז נור צו מאַנכע דערגאַנגען דורך פֿיעל אַרבּייט און מיה, און צו דער גרעסטער טהייל קען זי נאָך ניט צוטרעטען עד היום, אַבוואָהל זי קען עס אויך ניט בּעשטרייטען און אָפּלייקענען.

מיר וועלען דאָ בּרענגען בּלויז אַ קורצען אויסצוג פֿון דער וואונדערבּאַרער קענטניס וואָס די חכמי המשנה האָבֿען בּעזעסען.

זיי האָבֿען אָנגעצייגט אויף הונדערט סאָרטען טריפֿה פֿויגלען און געגעבֿען אַ סמן, אַז בּיי יעדער איינער פֿון זיי שיילט זיך ניט די אינוועניגסטע פֿעל פֿון דעם פֿויגעל־מאָגען און אַז די טויזענדע אַנדערע פֿויגלען וועלכע זענען כּשר, שיילט זיך בּיי זיי יאָ די מאָגען־פֿעל. וועלכער מענש קען אָבער מאַכען אַזאַ בּעהויפּטונג און ניט מורא האָבֿען, אַז אימעצער זאָל איהם ווידערשפּרעכען און אָפּלייקענען דורך ציינען אַן איינציגען פֿערקעהרטען פֿאַל? דיעזער סמן איז נאָך דערווייל ניט אָפּגעלייקענט געוואָרען, אַבוואָהל וויסענשאַפֿטס־לייט האָבֿען דאָס שטרענג אונטערזוכט.

זיי האָבֿען געזאָגט, אַז אַ טריפֿה'ער פֿיש ווערט געבּאָרען דירעקט פֿון זיין מוטערס בּויך און אַ כּשר'ער פֿיש ווערט געבּאָרען פֿון דער איקרע וואָס די מוטער לעגט, (אַנשטאַט אייער בּיי די פֿויגלען).

זיי האָבֿען געזאָגט, אַז יעדע בּעשעפֿעניש וואָס איז געבּאָרען דירעקט פֿון אַ מוטער'ס בּויך, מוז ערנעהרט ווערען דורך מילך און יעדע בּעשעפֿעניש געבּאָרען פֿון אַן איי, קלייבּט זי איהר שפּייז אויף דער ערד אַזוי ווי די עלטערע פֿון איהר מין, חוץ פֿון דער פֿלעדערמויז וועלכע איז אַן אויסנאַהם דערבּיי, זי ווערט געבּאָרען פֿון אַן איי און דאָך זויגט זי איהר מוטער'ס מילך, און זיי האָבֿען קיין מורא ניט געהאַט טאָמער וועט מען אָנצייגען, אַז ס'איז פֿאַראַן אויך אַ טריפֿה'ער פֿיש וואָס לעגט אייעלאַך, אָדער אַ כּשר'ער וואָס לעגט ניט, אָדער נאָך אַזאַ בּעשעפֿעניש ווי די פֿלעדערמויז.

זיי האָבֿען געגעבֿען אַ סמן, אַז דער זכר וועלכער האָט זיין געשלעכטס־אָרגאַן אויסוועניג, האָט די נקבה קינדער, און אויבֿ ער האָט עס אין זיין בּויך, לעגט די נקבה אייער. זיי האָבֿען געזאָגט, אַז אַ הוהן גיט געבּורט צו איין און צוואַנציג טאָג, אַ הונד צו פֿופֿציג טאָג, אַ שלאַנג צו 7 יאָהר און דאָס אַלעס האָבֿען זיי געדרשנט פֿון תורת משה און די וויסענשאַפֿט בּעשטעטיגט עס.

זיי האָבֿען געזאָגט אַז טאָמער וועט אַמאָל אַ מענש שווערען, אַז ער האָט געזעהען אַ שלאַנג וואָס איז געפּלעקט אויף'ן רוקען, איז דאָס אַ פֿאַלשע שבועה

פאר וועלכער ער מוז קריגען מלקות, ווייל ס'איז ניטא אויף דער גאנצער וועלט קיין שלאנג געפלעקט אויף'ן רוקען. נור בלויז אויף'ן האלז. זיי האבען אויך געזאגט, אז אין דער גאנצער נאטור איז ניט בעשאפען געווארען קיין איינציגע זאך וואס איז פיער־עקאכדיג.

זיי האבען געזאגט טויזענדער אנדערע אזעלכע זאכען, אוועקגעלעגט כללים פאר יעדער וויסענשאפט, פאר אלע חיות, פויגלען און אינזעקטען, זיי האבען זאגאר אנגעצייגט אויף דער עקזיסטענץ פון מיקראבען, און ביז היינטיגען טאג איז ניט געפונען געווארען קיין איינציגע בעשעפעניש, וועלכע זאל סותר זיין די טיעפע וויסענשאפטס־כללים פון די חכמי המשנה אויף אלע געביטען און עס איז ניט געפונען געווארען, אז זיי זאלען האבען געמאכט דעם מינדעסטען טעות אויף א האהר, טא פון וואנען האבען זיי דאס אלעס געוואוסט, אויב ניט על פי קבלה פון משה רבינו?

פון וואנען האבען די חכמי המשנה גענומען די טיעפסטע נאטור סודות וועגען כשרות, די וואונדערבארע געזעצען וועגען היגיענע, די חכמת העיבור? (צייט־רעכנונג.) פון וואנען האבען זיי גענומען די געטליכע לאגיק אין זייערע דינים וועגען געלד־זאכען, שאדענערזאץ, וואס אין פיעלעס טאפט נאך עד היום די וויכענשאפט ווי אין דער פינסטער און וואס פיעלעס פון דער משנה בעשטעטיגט זי און קיין איינציגע זאך קען זי ניט אפלייקענען?

און אויב דאס וואס די אנטיסעמיטען איבעראל זאגען א ווערטעל, „רייך ווי א איד'', זאל פון זיי זיין געמיינט אויף דער רייכקייט פון אונזער משנה, האבען זיי רעכט, ווייל אין דיעזער הינזיכט זענען מירווירקליך רייכער פון אלע פעלקער; די גאנצע וועלט פערמאגט ניט קיין גרעסערען רייכטהום ווי דער אונערשעפליכער אוצר פון אונזער משנה, אזוי אז א ראקעפעלער קוקט אויס מיט זיין רייכטהום ווי א מילב נעגען אן עלעפאנט, ווען ער זאל פערגליכען ווערען צו א אידען אן ארימאן, וועלכער איז אבער קלאהר אין גאנץ משנה ווי עס בעדארף צו זיין.

דער ווערטה פון דער משנה.

איינער קען זיך ווילען איבער אונזער גרויסען רייכטהום און פרעגען די קשיה: „וואס האבען מיר פון דער דאזיגער עשירות?'' אבער דער תירוץ דערויף איז קורץ, שארף און ערנסט: מיר האבען צו פערדאנקען דער דאזיגער עשירות אונזער גאנצע עקזיסטענץ אלס פאלק און אלס אויסדערוועהלטער פאלק דערצו!

עשו איז געבענשט געווארען מיט דער ברכה „על חרבך תחיה!'' און ער לעבט ווירקליך אויף זיין שווערד; אמאל איז עס פשוט א שווערד, אמאל איז עס אן אנדער קאמפס־מיטעל, ווי א גרעסערע אינדוסטריע, א גרעסערע פלאטע, א גרעסערער וועלט־האנדעל; עשו מוז פיהרען אימער א מאטעריעלען קאמף פאר זיין עקזיסטענץ און פערלירט ער אין'ם לעבענס־קאמף, מוז ער אונטערגעהן; זאל אירגענד וועלכע מדינה פערלירען איהר פאליטישע אדער עקאנאמישע פאזיציע אין דער וועלט, מוז זי אונטערגעהן; די אומות העולם וויסען נור פון פראקטישע לעבענס־פראבלעמען, פון עקאנאמישע, פאליטישע און ספארטישע אינטערעסען; דערפון ריידען זיי, דערמיט פערנעהמען זיי זיך און אויסער דעם וויסען זיי ניט פון קיין שום אנדערע פליכטען; אפילו די פרומע און גלויביגע צווישען זיי דארפען זיך בלויז איבער'צלם'ן א פאאר מאל אין טאג, געהן הערען דעם גלח'ס א דרשה איין מאל א וואך און דערמיט זענען זיי יוצא זייער גאנצע הימלישע פליכט.

דער איד אבער איז געבונדען הענט און פיס דורך זיין הלכה, דורך זיין משנה; זיינע רעליגיעזע פליכטען לאזען איהם ניט אפ פאר א רגע זיין גאנצען לעבען; דאס עס ניט, דאס טרינק ניט, דאס רייד ניט, אהין געה ניט, דאס טהו ניט, מוזט דאווענען, מוזט מאכען א ברכה אויף יעדער זאך וואס דו עסט, מוזט בענשען, מוזט אפגעבען א שטונדע אין טאג פאר לערנען תורה, און אזוי כסדר; דער איד האט אויף זיך תרי''ג מצות און צוויי מאל אזוי פיעל מנהגים און האלבע מצות.

צווישען דעם איד און דעם גוי, איז אלזא דער גאנצער אונטערשייד נור אין דעם, וואס דער איד איז געבונדען דורך די דינים פון דער משנה, ווערענד דער גוי איז פריי דערפון; א איד וועלכער האלט ניט פון משנה, איז פונקט ווי א גוי,

ווייל תורת משה האלטען אויך די גוים, נור די תורת משה אהן דער משנה, פערלאנגט פון זיי כמעט גארנישט; זאל מען ערציהען איין אידישען דור אהן דעם איינפלוס פון דער משנה, וועט עס זיין ניט קיין שום אונטערשייד צווישען איד און גוי.

די משנה האט דעריבער ניט דערלאזען דעם אידען צו אויסמישען זיך מיט די אנדערע פעלקער און זי איז געווען פאר אונז ניט נור א בעזונדער רעליגיאן, נור אויך אנשטאט א בעזונדער פאטערלאנד, און א בעזונדער טעריטאריע; דער מענש וועלכער לעבט לויט תורת משה אליין, איז קיין איד ניט, ווייל אזא מענש האט גאר קיין תורה ניט אויף זיך, נור בלויז דער יעניגער וועלכער האט די תורה שבעל פה, איז אן אמת'ער איד אין אלע הינזיכטען און שטעהט אפגעזונדערט פון דער גאנצער וועלט.

און דאס איז די אורזאכע, ווארום פיעלע פעלקער זענען אונטערגעגאנגען און נור דאס אידישע פאלק איז פערבליבען עקזיסטירען ביז היינטיגען טאג; די אנדערע פעלקער ווען זיי פערלירען זייער לאנד, פערלירען זיי אויך זייער פאלקס־נשמה, אבער דעם אידענס פאלקס־נשמה איז די משנה, קען ער זי מיטנעהמען וואוהין ער געהט נור, און דעריבער זענען מיר אויסער געפאהר אונטערצוגעהן.

נעהמט אוועק ביי דעם אידישען קינד די משנה, האט איהר אוועקגענומען זיין אידישע נשמה און אויב ער אליין וועט נאך ניט זיין קיין גוי, וועלען זיינע קינדער דאס ווערען און קיין ביישפיעלען דערויף זענען ניט נויטיג, מיר האבען זיי איבער געגוג אין אלע לענדער צווישען די רעפארמער און אסימילאטארען מכל המינים; מיר ווייסען שוין פון גאנצע קהלות וואס זענען אונטערגעגאנגען אין מאנכע לענדער, נאכדעם ווי מען האט דארטען אויפגעהערט צו לעבען לויט דער משנה.

דער ווערטה פון משנה פאר אונזער צוקונפט.

און ניט נור האבען מיר צו פערדאנקען דער משנה אונזער עקזיסטענץ אין דער פערגאנגענהייט, נור אויך אונזער גליקליכע צוקונפט קען נור פערווירקליכט ווערען א דאנק דער משנה; קריגען א ריכטיגע אידישע היימלאנד אין פאלעסטינע און ווערען דארט א זעלבסט־שטענדיג פאלק, איז אן אונמעגליכקייט אהן דער הילף פון דער משנה.

צוויי פונקטען מוזען דאביי גענומען ווערען אין אנבעטראכט.

ערשטענס, דאס אלס פאלק, זענען מיר אידען די שוואכסטע און צווישען די קלענסטע, א פאלק וואס מען צווייפעלט גאר אין אונזער רעכט צו אנרופען זיך א בעזונדער פאלק, ווערהענד אלס רעליגיעזע סעקטע זענען מיר איינע פון די דריי רעליגיעזע גרויס־מעכטע און טאקי די גרעסטע און שטארקסטע צווישען זיי, ווייל אונזער רעליגיאן איז די ריינסטע און ריכטיג־געטליכע.

צווייטענס, אז די איראניע פון'ם שיקזאל האט גראדע אזוי געוואלט, דאס אויף אונזער פיצעל ירושה־לאנד, וואס איז די גרויס ווי א גענין, זאלען זיך געפינען די ווארצלען פון די צוויי גרעסטע וועלט־רעליגיאנען, קריסטענטהום און מאכמעד'אנענטהום, און וואס דאס מיינט, אז מיט פיזישען כח אלס פאלק, וועלען מיר קיינמאל ניט קענען צוריק־קריגען אונזער מדינה, נור בלויז מיט'ן כח פון גייסט, ווען אונזער רעליגיאן זאל אנערקענט ווערען, אלס די איינציגע ריכטיגסטע פון אלע און דאס אידישע פאלק אלס דאס פריסטער־פאלק פון דער גאנצער מענשהייט.

אלס פאלק קענען מיר אפילו א רומעניען, אדער א פוילען ניט בעזיעגען, אבער אלס רעליגיעזע סעקטע קענען מיר די גאנצע וועלט געווינען פאר זיך!

די וועלט איז באנקראט און זינקט מיט יעדען טאג אלץ נידעריגער, עס וועלען איהר ניט העלפען קיינע נייע אידעאלען, קיינע נייע סיסטעמען און קיינע וויסענשאפטליכע תרופות, און זי וועט סוף כל סוף אויסגעפינען, אז די אלע צרות קומען צוליעב דער מענשליכער פערדארבענקייט; די פערדארבענקייט קומט פון שלעכטער בלוט און דאס שלעכטע בלוט איז דער רעזולטאט פון דער מענשהייט'ס פיהרען זיך נעגען דעם גייסט פון דער געטליכער פראגראם, די פראגראם וואס איז אזוי וואונדערבאר פערקערפערט אין דער משנה און תלמוד.

די חכמי התלמוד גופא ערקלעהרען אונז טאקי אויף וועלכען אופן די אידישע

גאולה וועט קומען: דאס וועט פאסירען נור דאן, זאגען זיי, ווען די אידישע תורה שבעל פה וועט ווערען דער לייטענדער גייסט ביי דער גאנצער מענשהייט; ווען די וועלט וועט איינזעהען, אז אום צו האבען א ריינע נשמה אין א ריינעם גוף, מוז מען לעבען ווי עס לעבט דער פרומער איד, עסען זיין שפייז, און אויפפיהרען זיך אזוי ווי ער. נור דאמאלס ווען די גרעסטע רעליגיעזע אויטאריטעט אויף דער וועלט, וועט זיין א איד און אנערקענט אלס אויטאריטעט ביי אלע פעלקער, וועט מען אונז פרייוויליג אפגעבען אונזער ארץ ישראל און פרייוויליג אנערקענען אונז, אלס די פריסטער פון דער גאנצער מענשהייט.

די תורה שבעל פה, זייענדיג די געטליכע ערקלעהרונג אויף דער תורה שבכתב, איז די איינציגע תורה אין דער וועלט, וועלכע איז בכוח צו פערוואנדלען דעם מ'ענשען אין א האלבען מלאך און צו ארויסרייסען די חיה־אינסטינקטען פון איהם און עס וועט מוזען פאסירען אזא זאך אויף דער וועלט, וואס זאל דאס קלאהר מאכען פאר דער גאנצער מענשהייט, ווי למשל דאס אנקומען פון משיח'ן, וועט דאן די מענשהייט במילא אפגעבען ארץ ישראל צום אידישען פאלק און אליין העלפען אונז בויען די אידישע היימלאנד; דאס האבען אונז פאראויסגעזאגט די נביאים און שפעטער האבען דאס אונז פאראויסגעזאגט די חכמי התלמוד מיט כמעט אלע איינצעלהייטען אויף וועלכען אופן דאס וועט פאסירען, און מיר קענען אליין פערשטעהן, אז אויף אן אנדער אופן קען דאס ניט זיין, ווייל קוים וועלען מיר ניט קענען ווערען דער גרעסטער גייסטיגער מיוחס־פאלק אויף דער וועלט, וועט מען אונז ארץ ישראל ניט אפגעבען און קוים וועט טאקי פאסירען אזוי, דאס מיר וועלען אנערקענט ווערען אלס דער מיוחס־פאלק צווישען אלע פעלקער, וועט דאך טאקי דערמיט באשטעטיגט ווערען די געטליכקייט פון אונזער תורה און דער פאקט, אז מיר זענען גאט'ס אויסדערוועלטער פאלק!

האלטענדיג די תורה שבעל פה, האבען מיר געקענט עקזיסטירען אזוי לאנג אלס גלות־פאלק און נור דורך דער זעלבער תורה שבעל פה, וועלען מיר קענען אפשאפען דעם גלות; עס וועט מוזען קומען א צייט, ווען אלע פעלקער וועלען אנערקענען, אז דער אידישער גאט איז דער גאט פון דער וועלט, אז דאס אידישע פאלק איז זיין אויסדערוועהלט פאלק און אז ארץ ישראל איז דעם אידענ'ס לאנד פון וועלכער עס דארף ארויסגעהן גאט'ס ווארט פאר דער גאנצער מענשהייט.

אויב דאס אידישע פאלק האט א צוקונפט, און וועגען דעם דארף קיין ספק ניט זיין, ליגט אונזער צוקונפט אין דער תורה שבעל פה, ווייל דאס איז די פארטזעצונג פון דער געטליכער תורת משה און אליין אויך געטליך!

שלום־ווארט.

וויסענדיג אז נור בזכות דער תורה שבעל פה וועלען מיר קענען אויסגעלייזט ווערען פון גלות, איז דאס דער בעסטער בעוויז אויף איהר געטליכקייט, און וויסענדיג אז די תורה שבעל פה איז געטליך, ווייסען מיר שוין וואו די געטליכע תורה ענדיגט זיך, אדער, ריכטיגער געזאגט, וואו זי ענדיגט זיך יא און וואו זי ענדיגט זיך ניט; אלעס וואס איז געשאפען אלס פארטזעצונג פון דער תורה שבעל פה און אין איהר גייסט, איז געטליך, וועהרענד אלעס וואס קעהרט זיך אפ אן א זייט פון דער תורה שבעל פה, איז דארטען די ענדע פון דער געטליכער תורה. דער שולחן־ערוך, די מוסר־ספרים, דרוש־ספרים, און אפילו צייטונגען, וועלכע ווערען ארויסגעגעבען אין'ם גייסט פון דער תורה, איז דאס אלץ די אונענדליכע פארטזעצונג פון דער געטליכער תורה און דער יעניגער איד וועלכער פיהרט זיך לויט דיעזע אלע דערמאהנטע ווערק, איז דער ריכטיגער איד, דער אמת'ער טרעגער פון דער געטליכער תורה.

וועגען גלויבען אָדער פילאָזאָפירען.

וועגען דער אַלגעמיינער פראַגע פון גלויבען, אָדער פילאָזאָפירען, איז שוין ביי אונז לאַנג צוריק געזאָגט געוואָרען פון דעם נביא חבקוק, „וצדיק באמונתו יחיה", דער פרומער דאַרף זיך ניט קליגען, ניט חקרנ'ען און ניט פער־לאָזען זיך אויף די ספעקולאַציעס פון שכל, נור ער דאַרף פשוט זיין א מאמין, און דאָס איז אויך ריכטיג אַזוי, ווייל אונזער מענשליכער שכל איז נאָך אַלעמען אַזוי בעגרעניצט, אַז ס'איז ניטאָ וואָס צו פאַרלאָזען זיך אויף איהם.

אין'ם אָנפאַנג פון דיעזער העפט, געפינט זיך א דיאַלאָג צווישען א גלויביגען און אונגלויביגען און וואו דער ערשטער פרעגט ביים צווייטען אַן אינטערעסאַנטע רעטעניש. אפשר ניין פון צעהן קלוגע וועלען די רעטעניש ניט קענען טרעפען, טראַצדעם וואָס דאָרט האַנדעלט זיך וועגען א גאַנץ געוועהנליכער זאַך, וועלכע איז שוין צופיעל אַלעמען בעקאַנט, נעמליך „פייער".

איצט שטעלט זיך פאַר די לעבערליכקייט דערפון, אַז דער מענשליכער שכל זאָל ניט קענען טרעפען אַזאַ לייכטע זאַך און ווי נאָך לעבערליכער עס איז אַז מיט אַזאַ שכל זאָל מען נאָך וואַגען צו גריבלען זיך אין דעם סוד פון דער וועלט־בעשאַפונג און פון דעם וועלט־בעשאַפער!

יעדענפאַלס, ווען איהר זענט שוין אפילו צווישען די ווייניגע טרעפער, איז דאָך דאָס נור דערפאַר ווייל איהר קענט אַזוי גוט דעם געגענשטאַנד, אָבער ווען קיין פייער זאָל זיך אויף דער וועלט ניט געפינען און איינער זאָל אייך ערקלעה־רען. אַז ס'איז פאַראַן אַזאַ זאַך מיט אַזעלכע אייגענשאַפטען אין'ם הימעל, וואָלט איהר דאָס פאָזיטיוו בשום אופן ניט גלויבען, ווייל דער שכל בעגרייפט עס ניט, און דאָך ווייסט איהר שוין, אַז ס'איז יאָ פאַראַן אַזאַ זאַך ווי פייער מיט די אַלע מאָדנע אייגענשאַפטען וואָס ער בעזיצט!

דאָס צייגט, אַז צו פערלאָזען זיך אין חקירה־זאַכען אויף אונזער מענשליכען שכל, איז ניט מעהר ווי א טרויעריגער וויץ; דער שכל קען אָפט ניט דערקענען זאַכען וועלכע זענען איהם גוט בעקאַנט און ער איז ניט גרויס גענוג צו מערקען וואונדער אפילו אויף דיעזער וועלט, ניט נור אויף יענער וועלט און דעריבער איז טאַקי גלייכער און שכל'דיגער צו גלויבען, דאָס אַזוי ווי עס קען זיך געפינען אויף דער וועלט אַזאַ זאַך ווי פייער, וואָס לויט'ן שכל וואָלט דאָס דאַרפען זיין אַן אונמעגליכקייט, אַזוי איז אויך מעגליך, אַז מיט פיעלע דורות צוריק זענען געווען אַזעלכע צדיקי־הדור און בעלי־רוח הקודש, וועלכע האָבען אונז איבערגעלאָזען בקבלה די גרעסטע אמת'ן און טיעפסטע סודות פון הימעל, כאָטש לויט אונזער שכל קענען גאָר אַזעלכע מענשען אויף דער וועלט ניט זיין!

עס איז ניטאָ קיין זאַך, וואָס דער שכל זאָל עס צוריקווייזען אַלס אונמעגליך און דאָס זאָל פון דעסטוועגען ניט קענען זיין מעגליך, ווייל אונזער שכל איז גוואַלדיג בעגרעניצט און לעבערליך הילפלאָז.

וצדיק באמונתו יחי'!...

קורצע ביאָגראַפיע פון רבינו בחיי הדין.

אין דעם 11־טען יאָהר־הונדערט, ווען אין שפּאַניען האָט געבליהט א דור פון אידישע געלעהרטע, פון צדיקים, פילאָזאָפען, פּאָעטען און אַלערליי אַנדערע גדולי ישראל, איז דאָן אויך בעקאַנט געוואָרען דער נאָמען פון דעם געטליכען פילאָזאָף און צדיק הדור רבינו בחיי הדין, אדער ווי זיין ריכטיגער נאָמען איז געווען, ר' יוסף אבן פּקודא, דער פערפאַסער פון דעם הייליגען ספר ,,חובת הלבבות''.

דער דאָזיגער ספר איז דער ערשטער פון זיין סאָרט זינט דאָס אידישע פאָלק האָט אָנגעפאַנגען צו פאַרשפּרייטען פערשיעדענע ספרים; רבינו בחיי איז געווען דער ערשטער צו פערפאַסען א ספּעציעלען ספר פאַר די פליכטען פון הארץ, פאַר יענע געטליכע פליכטען וועלכע דער מענש האַלט פערבאָרגען טיעף אין זיין האַר־צען און וואָס זיי ווערען ניט גערעכענט בפירוש צווישען די מצות פון דער תורה, ווי למשל דער גלויבען אין השארת הנפש, בטחון, תשובה, חשבון הנפש, הויכע מדות און עהנליכעס. רבינו בחיי בעווייזט אין זיין ספר חובת הלבבות דורך זעהר לאָגישע און שטאַרקע ארגומענטען פון תורה נביאים וכתובים, אז ווען דער מענש ערפילט ניט די פליכטען פון הארצען, וואָס נור ער אַליין קען דערפון וויסען, רעכענט זיך איהם אויך ניט פאַר קיין פערדינסט דאָס וואָס ער איז מקיים אַלע אַנדערע מצות, וועלכע האָבען צו טהון מיט די אויסערליכע גלידער פון גוף; אהן די מצות פון הארצען זענען די אַנדערע מצות ווערטהלאָז און נוצלאָז, אזוי ווי דורך דער אָפּשטעלונג פון דער הארץ, ווערט אָפּגעשטעלט די טהעטיקייט פון אַלע איברים, אין דעם פיזישען זין.

דער גרויסער גאון ר' חיד"א ז"ל (ר' חיים דוד אזולאי) זאָגט אין זיין ספר ,,שם הגדולים'', אז אָט ווי נור מען פאַנגט אָן צו לערנען דעם חובת הלבבות, דערשפּירט מען באַלד די שטאַרקע הייליגקייט פון דעם פערפאַסער; מען דערזעהט באַלד ווי אין א שפּיגעל די לויטערקייט און הייליגקייט פון דעם פערפאַסער'ס הויכער נשמה, זיין געטליכע ריינקייט, זיין גרויסע חכמה און יראת שמים, זיין גוואַלדיגע ליעבע צום מיט־מענשען און זיין עדעלען גייסט, וועלכער שיינט ווי זיבען זונען אויף אַלע געביטען פון מענשליך־געטליכע מעלות; דער ספר חובת הלבבות איז דעריבער אזוי גרויס און ערהאַבען, אז מען קען ניט געפינען זיין גלייכען אין דער וועלט, און פאַקטיש ווייסט מען שוין איצט, אז טויזענדע מענ־שען, אידען, מאַכמעדאַנער און קריסטען, זענען אונטער דעם איינפלוס פון'ם חובת הלבבות פערוואַנדעלט געוואָרען אין הייליגע הויכע גייסטער, וועלכע האָבען זיך דערהויבען צו דער העכסטער מדרגה פון מאָראַל און געטליכער ערקענטניש.

אינטערעסאַנט איז אויך דער פאַקט, וואָס לכתחלה האָט רבינו בחיי פער־פאַסט דעם חובת הלבבות צוליעב זיך אַליין, כדי ער זאָל געדענקען ווי אזוי צו ערציהען זיין אייגענע נשמה און צו דערהויבען זי. אָבער שפּעטער ווען איהם איז די אַרבייט געלונגען און ער האָט צונויפגעזאַמעלט דעם גאַנצען וואונדערבאַרען מאַטעריאַל פאַר זיין ספר, האָט איהם זיין געוויסען און גוטע הארץ געצוואונגען צו מהנה זיין דערמיט דאָס גאַנצע אידישע פאָלק און ער האָט זיין ערהאַבענע ווערק פערעפענטליכט.

פון דעם פּריוואַטען לעבען וואָס דער גרויסער איד און געטליכער מאַן האָט געפיהרט, איז אונז בעוואוסט זעהר ווייניג; מיר ווייסען נור, אז ער האָט זיין ווערק פערענדיגט אין שנת ת"ת לאלף החמישי, ס'הייסט קרוב צו ניין הונדערט יאָהר צוריק, און אז אויסער דיעזען ספר, האָט ער מעהר קיין ספרים ניט פער־פאַסט, נור דער איינער איז שוין אויך גענוג.

אין דער אַלטער וועלט פלעגען זיך גרינדען ספּעציעלע חברות פאַר לערנען יעדען טאָג חובת הלבבות און עס איז א פאַקט, אז דער איינפלוס פון דיעזען היי־ליגען ספר קען אפילו ווירקען דאָ אין דיעזע לענדער, ווען דער עולם זאָל זיך וויעדער א נעהם טהון צו טרינקען פון דעם דאָזיגען גאָט־געבענשטען קוואַל.

מיר דרוקען דאָ אן איבערזעצונג פון רבינו בחיי'ס שטראָף־פּאָעמע ,,נפשי''.

וועלכע געפינט זיך צום ענדע פון זיין גרויסער ווערק, און וועלכע ווערט פון איהם דערמאָהנט אויך אין עטליכע פלעצער איז'ם ספר זעלבסט; די לעזער וועלען פון דער פאָעמע אליין שוין קענען איינזעהען די גרויסקייט פון דעם מחבר און הייליגען מאַן, ווייל יעדע שורה אין איהר אָטהעמט מיט יראת שמים און פייערדיגען מיסר, וואָס נור די פעדער פון אזא געטליכען מאַן ווי רבינו בחיי, האָט עס געקענט אויף'ן פאַפּיר אַרויסברענגען.

מיין זעעל!

(א שטראף־פאָעמע פון רבינו בחיי, פערפאַסער פון „חובת הלבבות".)

איבערזעצט פון ב. צ.

בענש. מיין זעעל. דיין גאָט, זיין נאָמען.
און איהר, די גליעדער מיינע, ענטפערט „אמן!"

* * * * *

מיין זעעל!

געה תמיד גלייך, מיט פעסטע טריט,
דיין שעפער בענש אויף יעדען שריט;
גיס־אויס פאַר איהם דיין שווער געמיטה;
ערוואַך פון שלאַף,
געדענק דיין שטראַף,
בעטראַכט דיין לאַגע, ווי דו שטעהסט,
פון וואו דו קומסט, וואוהין דו געהסט!

* * * * *

מיין זעעל!

פון טיעפען שלומער, שנעל ערוואַך,
דיין שעפער זינג א שעהנעם שבח,
זיין נאָמען לויב, איהם ריהם א סך,
דערצעהל גאָט'ס וואונדער איבעראל
און האָב א כלל:
אָט וואו דו זאָלסט זיך ניט געפינען,
צו איהם, מיט מורא, דאַרפסטו דיענען.

* * * * *

מיין זעעל!

ניט זיי דאָ ווי א פערד, וואָס אָהן פערשטאַנד,
און ווי אַ שכור, דרעמלענדיג צוטומעלט נאַכאַנאַנד.

ווייל דו ביסט דאך פון שכל־קוואל ענטנומען,
פון גאר א הייליג פלאץ ביסטו אהער געקומען;
ס׳האט גאט פון הימעל דיך ארויסגעריסען,
פון׳ם קוואל, וואו חכמה און אויך גבורה פליסען,
דו ביסט א הימליש־וועזען, פראכטפול־שעהן,
א טהייל פון גאט אליין.

* * * * *

מיין זעעל!

אין שכל־קליידער טהו־זיך־אן,
דעם גארטעל פון פערשטאנד, גורט־אן,
און ראטעווע זיך פון דעם פגר׳דיגען גוף,
פון אלע נארישקייטען, וואס ער טהוט דא אוף,
און וואס דו זיצסט אין איהם געפאנגען,
געהאלטען ווי מיט צוואנגען.
דאס הארץ זאל דיך ניט איינריידען, — פערוויגען,
מיט זיינע זיסקייטען פון פאלשען פערגעניגען;
מיט ליידענשאפטען פון א פאלשען פלאם געצונדען,
וואס ווי א וואסער, ווערען זיי צוגאנגען און פערשוואונדען;
געדענק זיי פאנגען זיך ניט אן צו ברענגען נוץ.
זיי טהוען דיר קיין גוטס,
און זייער סוף איז דאך פאר דיר א קלאהרע זאך,
— פיעל וועהטאג, שאנדע שמאך.

* * * * *

מיין זעעל!

אין אלע ווינקעלאך פון דיין פערשטאנד דרינג־איין,
אין אלע צימערען פון חכמה קוק אריין,
בעגרייף די אייגענשאפטען פון דיין גוף,
פון אונטען ביז ארוף;
בעטראכט דעם בנין רונד און רונד,
און זעה, עס שטעהט אין דר׳ערד זיין גרונד;
א שברי־כלי,
און עקעלהאפטע נבלה,
וואס קומט ארויס, אין ערשטען פאל,
פון א פער׳עפושט און פערדארבען קוואל,
און ציהט זיין אפשטאמונג פון שמוץ, געסרוכע,
(א תאוה־פייער אויסגעברענטע טפה סרוחה.)
און ער פאנגט־אן זיין לעבען שרעקליך ארים,
געשטאלטעט ווי אן עקעלהאפטער ווארים,
ס׳איז שוידערליך דערויף צו בליקען!
עס ליגט אין מוטער־לייב פערשלאסען צום דערשטיקען,
אין שמוץ און אומרייניקייט פאר ניין מאנאטען,
נאכהער אין וועהעניש געבארען צו די טרויעריגסטע רעזולטאטען,
צו פלאגען זיך, נאך נארישקייטען זיך צו יאגען,
פיעל צרות אויף׳ן קאפ צו טראגען,
מיט יעדען טאג פארגרעסערט זיך זיין לוסט;
פון גאטהייט און מאראל, זיין הארץ ווערט פוסט;
ער קומט פון פינסטערניש און געהט אין פינסטערניש אוועק,
אין ציטערניש און שרעק,
ער לעבט אלס בעטלער, ארים, עלענד,

זיך קיינמאל ניט צופרידענשטעלענד.
אהן דיר, מיין זעעל, ער האט ניט קיין פערשטאנד;
אהן דיר, באוועגט ער ניט, קיין פוס, קיין האנד:
ביים לעבען איז ער ערד און לייהם,
ביים טוידט — א קופע אש; א קבר איז זיין היים;
ער לעבט ארומגערינגעלט מיט מיקראבען,
פון ווערים ווערט ער אויפגעפרעסען, ווען בעגראבען,
מיט שטיקער ערד, ער ווערט בעשאטען,
אין בלאטע און אין מיסט פערקנאטען;
ער ווייסט ניט דאן פון זיינע הענט און פיס,
זיין שיקזאל איז אין דר׳ערד, דער סוף איז מיאוס!
דעריבער, געה מיין זעעל און ווער זיין קעניג,
— דער נאר מוז זיין צום קלוגען אונטערטהעניג —
דו ביסט דאך פיעלע חכמות משיג,
איז דיר די מלוכה פאסיג!
און געה ניט נאך דער ווילדער לוסט,
וואס ברענט אין הארצען, אין דיין ברוסט;
ניט ווער געשטרויכעלט דורך א שלעכטער טהאט,
ווען ער, דיין הארץ, דיר גיט א פאלשען ראטה;
פערמיאוס זיין גערויבטע, אויסגעשמוצטע געלט,
ניט נאר זיך מיט קיין זאך, וואס איז אויף רויב געשטעלט,
ווייל אומרעכט קען פערדולען יעדען איינעם,
דעם קלוגסטען, עהרליכסטען און ריינעם.

* * * * *

מיין זעעל!

בעטראכט דעם וועג וואס דו ביסט שוין פאראיבער,
זעה, אלעס קומט פון ערד און געהט צו ערד צוריק אריבער;
ס׳ווערט יעדע זאך צוריק גענומען
צום פלאץ, פון וואנען ס׳איז געקומען;
צו יעדער וועלט־בעשעפעניש, צו יעדען שטאף,
איז דא אן ענדע, דא א סוף,
דאס לעבען און דער טוידט, דא זענען ווי צוויי ברידער,
צוזאמען וואהנען זיי, בעהעפט ווי גליעדער;
דו זעהסט זיי דא צוזאמעןביידען,
דו קענסט זיי ניט צושיידען;
זיי שטעהען ביי צוויי עקען פון א שוואכען בריק;
צוגעבונדען ווי מיט שטריק,
ביים גאנג ארויף שטעהט לעבען, ביים גאנג אראפ — דער טוידט;
און אלע ברואים זענען דורכצוגעהן דעם בריק, גענויט,
דאס לעבען בויעט, פערמעהרט,
דער טוידט צושטערט;
דאס לעבען פלאנצט און זייהט,
דער טוידט רייסט אויס און אלץ פערגעהט;
דאס לעבען בינדט, באהעפט און היילט,
דער טוידט בינדט־אפ, צוטהיילט;
דאס לעבען ניזשעט פעריל אויף א שנור,
דער טוידט צעווארפט זיי, לאזט פון זיי קיין שפור:
און וויים און זעה, ניט זיי גענארט,
דער בעכער סם אויף דיר אויך ווארט;
אין איין מינוט וועסטו דיין ארבעריג פארלירען,
ווען קומען וועט דיין צייט, דאס אומגליק זאל פאסירען;
דו וועסט זיך אומקעהרען אהין,

וואו אַלע לעבען אייביג, שטעלען זיך צום דין;
וועסט אָפּגעבען אַ חשבון דאָרט אַן אַקוראַטען,
פאַר אַלע מעשים, אַלע טהאַטען,
און נעהמען וועסטו דאָרטען דיין געצאָהלט,
ווי דו האָסט דאָ פערדיענט — געוואָלט;
ווי דו האָסט זיך אויף דיעזער וועלט געמיהט,
סיי דו האָסט גוט געטהון, סיי ניט.
דעריבער הער מיך אויס, לעג־צו דיין אויער גוט,
פאַרגעס, פאַרלאָז דאָס שלעכטס, דיין אייגען פלייש און בלוט.
שטעה אויף און לויב דיין שעפער,
פערליר קיין טאָג, ניט זיי ביי נאַכט קיין פּעפער;
סיי פריה, סיי שפּעט,
הויב אויף די הענט צו גאָט און בעט;
צו דר'ערד זאָלסטו זיך פאַר איהם בוקען,
מיט טרעהרען אין די אויגען צו איהם קוקען
און פאַלען זאָלסטו פאַר איהם אויף די קניה
ניט שפּאָר קיין צייט, קיין מיה,
פיליייכט וועסטו דעם קעניג־גאָט געפעלען,
און אויפנעהמען דיך וועט ער וועלען,
און פריעדען שענקען דיר, אין דיינע על'נדע טעג,
דערבאַרעמען זיך אויף דיין פאַרשווערטען וועג,
און אויך נאָכדעם ווי דו וועסט קומען צו דיין רוה,
וו״ל ער האָט דאך געטהון דיר גוטעס אימער־צו.

• • • • •

מיין זעעל!

פאַרגרייט זיך שפּייז וואָס מעהר, אַ גאַנצען באַרג,
ניט שפּאָר, ניט קאַרג,
כל זמן דו לעבסט און האָסט די מאַכט;
נעהם גוט אין אַכט,
די רייזע וועט זיין לאַנג און וויט,
און זאָג ניט: „ד'האָב נאָך צייט!"
די טעג, זיי לויפען שנעל, זיי פליהען,
דו ווייסט ניט וויפיעל מאָרגענס דו וועסט ציהען,
דער נעכטען, אָבער, איז אַוועק און מעהר
וועט ער שוין ניט צוריק קומען אַהער,
און אַלעס וואָס דו האָסט געטהון אין'ם נעכטען,
צום גוטען אָדער שלעכטען,
געוואויגען איז, געמאָסטען און געקליבען,
אויף אייביג שטעהט עס דאָרט פערשריבען,
און זאָג ניט: „ד'קען נאָך טהון די גוטע אַרבייט מאָרגען!"
— דער טאָג פון טוידט איז דאָך פערבאָרגען,
טהו יעדען טאָג, וואָס פאָדערט זיך ד ע ר ו ו י י ל,
ווייל ס'קען דער טוידט אָט באַלד אַריינשיסען זיין פייל,
בעדאַרפסטו ניט פערזאַמען יעדען טאָג דיין פליכט,
דו קענסט נאָך ווי אַ פויגעל — אומגעריכט,
געצוואונגען ווערען צו פערלאָזען דאָ דיין נעסט,
און וועה, צו דעם ווער דיעזען אמת דאָ פערגעסט!
און זאָל אויף'ן געדאַנק דיר ניט אַרויף,
אַז שפּעטער, ווען דו וועסט בעפרייען זיך פון'ם גוף
בעפרייען זיך פון דיין געפענגניש אין'ם פגר,
— ערשט דאַן אַ שטייגער —
וועסטו חרטה האָבען אויף די זינד.

ניט מעהר זיין ווילד און בלינד.
אה, ניין!
דאָס וועט ניט געהן!
ווייל נאָך'ן טוידט איז אויס מיט דיינע טהאַטען,
דו קענסט זיך ניט פעררי‍כטען, קענסט זיך מעהר ניט שאַטען,
דו קענסט ניט טהון, ניט שלעכטס, ניט גוטס,
און תשובה ברענגט דיר דאָרט ניט מעהר קיין נוץ;
דו קענסט שוין דאַן ניט האָבען אויף די זינד חרטה,
קענסט מעהר אַליין ניט אָפּוואַשען פון זיך די בלאָטע;
ס'איז יענע וועלט דורכאויס פאַר חשבון געבען,
וועג'ן אַלץ וואָס דו האָסט אָפּגעטהון ביים לעבען,
און אַלעס צייגט דער בוך, דיין יעדע זינד איז קענטיג,
דו זעלבסט האָסט אַלעס איינגעשריבען אייגענהענטיג;
און דאָרטען קריגט זיין לוין דער קלוגער און דער נאַר;
מען גיט דעם גאָטספאַרכטינגען, זיין פערדיענטען גוטען שכר,
און ראַכע נעהמט מען פון די לייט, וואָס האָבען גאָט פערגעסען,
וואָס טרייבען איהם פון זיי'רע לעבענס אינטערעסען;
וואָס זאָגען צו איהם: „געה פון אונז אַוועק!
מיר ווילען מעהר ניט געהן דיין וועג;
וואָס טויג אונז דער אַלמעכטיגער, מיר זאָל'ן איהם דיענען?
וואָצו איהם בעטען? וועלכע נוצען קענען מיר אין איהם געפינען?

* * * * *

מיין זעעל!

אויב דו ביסט גוט און קלוג, וועסטו באַקומען גוטען לוין,
און אויב דו שפּעטסט פון גאָט, דאַן מאַכסטו שפּאָט פון זיך אַליין;
דארום זיי קלוג, די שטראָף-רייד הער,
און זיך אַליין דיין גליק ניט שטער;
האָב שטענדיג אין דיין זינען,
וואָס קהלת זאָגט דיר ווענען גאָט צו דיענען;
ער זאָגט צו דיר:
„דער שלום צו וועלכען דו מוזט קומען,
נאָכדעם ווי דו האָסט אַלעס אויסגעהערט, פערנומען,
איז האָבען פורכט פאַר גאָט
און אָפּהיטען זיין הייליגען געבאָט,
ווייל דאָס איז גאָר דער מענש, זיין גאַנצער צוועק;
פון אַלע בּרואים ער אַליין באַגרייפט די שרעק,
אַז יעדע טהאַט קומט אַן צום געטליכען געריכט;
דער טיעפסטער סוד קומט דאָרט אַרויס אין ליכט,
סיי אומגערעכט, סיי רעכט,
סיי גוט, סיי שלעכט!"
און ניט פערגעס, אַז דו אַליין האָסט עס פערשריבען,
אין בוך איז דאָס פערבליבען.
און אַלע דאָרט אין הימעל ווייסען קלאָהר,
דיין יעדע טהאַט ביז אויף'ן האָהר!
און ס'איז ניטאָ קיין פינסטער ווינקעל, קיינע שאָטענדיגע שפּאַלטען,
וואו דער פערברעכער זאָל זיך קענען דאָרט בעהאַלטען,
דארום זוך דיין באַשעפער מיט דיין גאַנצער קראַפט און מאַכט,
און וועגען איהם כּסדר טראַכט;
זוך עהרליכקייט, גערעכטיגקייט און האַלט זיך קליין,
וועסטו פיליכט ביי גאָט געפינען חן,
און דו וועסט זיין געראַטעט אין דעם טאָג פון צאָרן,
ווען אַלע רשעים וועלען געהן פערלאָרען;

פילייכט וועסטו דאַן, לויטער, ווי דער הימעל, זיין
און ווי די שטאַרקסטע זונען־שיין,
ווייל ליכטיג־לויטער, שיינט די זון פון אמת'ער גערעכטיגקייט,
זי ברענגט דיר היילונג אויף די פליגעל פון איהר פרעכטיגקייט,
אצונד, בעט גאָט דעם האַר, זיין גנאָד פערלאַנג;
הויב־אויף צו איהם דיין שטימע מיט געזאַנג,
לויב גאָט, ווייל דאָס איז גוט ביז גאָר,
בעזינג איהם, ווייל ס'איז אַנגענעהם, און אויך איז קלאָהר,
אז איהם צו לויבען פאַסט זיך מעהר, ווי יעדען איינעם דאָ,
הללויה!